

M. Nepper Ibolya

A KABA-BITÓZUGI AVAR TEMETŐ

I. A temető feltárásának története

1974. augusztus 3-án leletbejelentés érkezett a kabai Művelődési Ház igazgatójától, hogy a Vöröscsillag TSz területén gépi földmunka végzése során sírokra és sírmellékletekre bukkantak. A helyszín, a Kaba-Tetétleni kövesút mellett a Vöröscsillag TSz bitózugi (dögösi) határ részén — a 0120/3 számú táblában, a 0153/1 csatorna mellett található (1. kép). Halastó készítésének földmunkái közben találtak rá a temetőre, egy szikes, a térszintből ki nem emelkedő legelőn, amely silány minősége miatt emberemlékezet óta kimaradt a szántóföldi művelésből. Helyszíni szemlének időpontjában mintegy 100×200 méteres területről már legyalulták a földet, de hogy milyen vastagságban, az ott dolgozók egymásnak elmentmondóan nyilatkoztak. Így sírlapjainkon a mélységadatok nem szerepelhettek. Oly kevés föld maradt a csontvázakon — sőt egyiket, másikat a gép meg is bolygatta —, hogy a sírok sora szépen kirajzolódott. A munkát leállítottuk, s a TSz vezetésével történt megbeszélés után augusztus 21-én megindult a leletmentés első szakasza, mely október 24-ig tartott. Feltárással került 99 sír. A temető bolygatási foka 50%-osnak tűnt az első évi munka után. A leletmentés során megtaláltuk és lehatároltuk a temető D-i szélét (M. NEPPER 1975, 77–78).

1975. május 12-én folytattuk az előző évben megkezdett leletmentést: 61 sírt tártunk fel, melyek a 100-tól 160-ig terjedő számokat kapták. Az 1975. augusztus 1-ig végzett kutatómunka során sikerült feltárnunk a temető veszélyeztetett, az ásatás számára hozzáférhető részét. A feltárt terület nagysága 100×150 m = 15 000 m². Az előkerült 160 sír mellékletanyaga a debreceni Déry Múzeumba került, ahol a IV. 78. 20.1–78. 104.1. közötti leltári számokat kapta meg a restaurálás utáni leltározás során. A temető antropológiai anyaga pedig Szege-den a József Attila Tudományegyetem Embertani Intézetében nyert elhelyezést.

II. A temető leleteinek leírása

1. sír ÉNy—DK, csh: 140 cm, közepes megtartású. Háton fekvő váz, karok nyújtva a test mellett. Bal oldalon a combcsont külső oldalán kis trapéz alakú *vascsat* (2,7×2,9 cm). A koponya hiányzik, a bordák szintén. A csat szétporlott.

2. sír ÉNy—DK, csh: (mérhető) 83 cm, jó megtartású. Háton fekvő, nyújtott váz, a csontok csak medencétől lefelé vannak meg.

Melléklet: (5. kép) a jobb boka mellett, rajta kívül 3, egymással párhuzamos, 13 cm hosszú, 1,5 cm széles vaspánt — *vödörvasalás darabjai* —, s ovális átmetszetű vashuzalból készült vödörfül töredéke. Trapéz alakú kis *vascsat* (3,5×3 cm), szétporlott.

3. sír ÉNy—DK, csh: 141 cm, közepes megtartású, neme: nő. Gyermekváz tájolása: ÉK—DNy, csh: 79 cm, jó megtartású, 2 év körüli gyermek. Háton fekvő nyújtott felnőtt váz, mellette jobb oldalon a gyermekváz.

Melléklet: (5. kép) a női koponya jobb oldalán *arany fülbevaló* és a bal oldalon a koponya alatt a párja. Töredékes ovális *vascsat*.

4. sír ÉNy—DK, csh: 165 cm, közepes megtartású. Háton fekvő nyújtott váz.

Melléklet: (5. kép) jobb oldalon a jobb medencecsont fölött trapéz alakú lemez *bronzcsat*. Lemezen öt kerek fűrt lyukkal, a felerősítésre szolgáló szögecskék helyével. A csat keretének keresztmetszete legömbölyített csúcsú háromszög (lemez h = 3,8 cm; sz = 1,8 cm, csat keretének átm. = 2,4×2,5 cm). A két medencecsont között téglalap alakú *vascsat* pecekkel. A csat keretének keresztmetszete ovális (2,7×2,9 cm). A jobb kézfej alatt percc alakú *vascsat* (átm. = 8,8×9,1 cm). A jobb combcsont és a jobb kézfej alatt nagyméretű egyenes *vaskés* (mérhető h = 12,3 cm, penge sz = 0,6–1,8–2,1 cm).

5. sír ÉK—DNy, csh: 97 cm, jó megtartású (6 év körüli). Háton fekvő váz.

6. sír ÉNy—DK, csontváz állapota: szétporlott.

A sírfolt rajzolódott csak ki, tájolása nagyjából meg- egyezik a többi síréval.

7. sír ÉNy—DK, csh: (váltól) 106 cm, rossz megtartású. Háton fekvő nyújtott váz. Bolygatott.

Melléklet: (5. kép) jobb oldalon, a bordák között egyenletesen elkeskenyedő *vaskés* töredéke, nyél felső része hiányzik.

8. sír ÉNy—DK, csh: 148 cm, közepes megtartású.

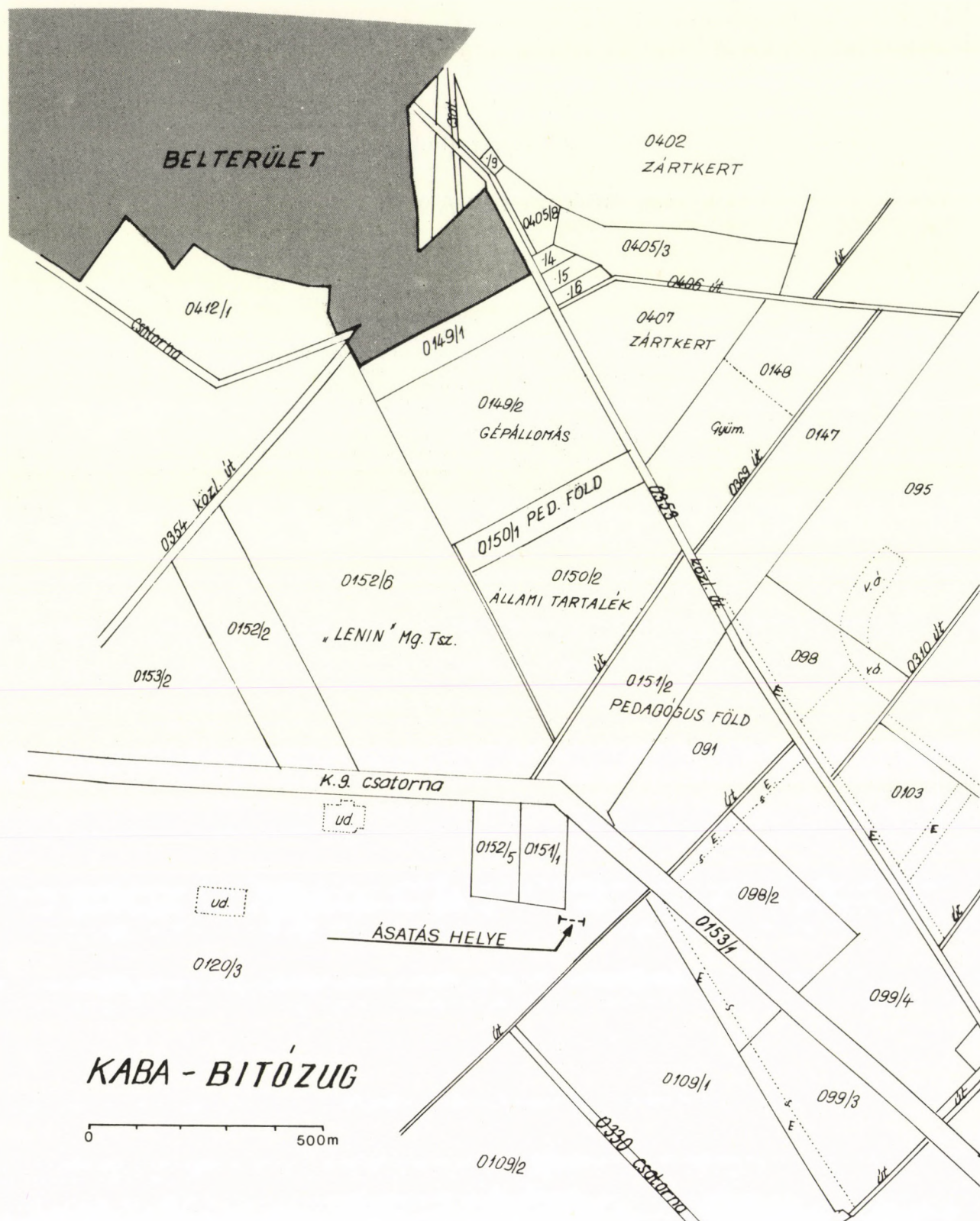
Melléklet: (5. kép) trapéz alakú, négyszögletes átmetszetű *vascsat* pecekkel (3,1×3 cm) a medencecsont ágyéki tüskéi között, *vaskés* a jobb kézben, a lefelé fordított tenyérben a hüvelykujj és a többi ujj között (h = 10 cm).

9. sír ÉNy—DK.

Háton fekvő nyújtott váz, karok szorosan a test mellett. Melléklet: (5. kép) a bal alkar belső oldalán hosszú, egyenes, vékony pengéjű *vaskés* (h = 13 cm, penge sz = 0,7–1,3–1,5 cm). Szürke színű, korongolt szarmata kerámiából lecsiszolt s kifűrt orsógomb (átm. = 4,1×4,2 cm).

10. sír ÉNy—DK, csh: 150 cm, közepes megtartású, neme: nő.

Melléklet: (6. kép) a medencecsontok között trapezoid alakú *vascsat*. Kerete félkör átmetszetű vashuzalból

1. kép Kaba-Bitózug, az ásatás helyszínrajza

Abb. 1 Kaba-Bitózug, Ausgrabungsplan

készült. A jobb felkarcsont mellett szürkés-fekete, kvarccal erősen soványított agyagból készült, nyomott gömbszelet idomú *orsógomb* (m = 2 cm, sz = 3,5 cm).

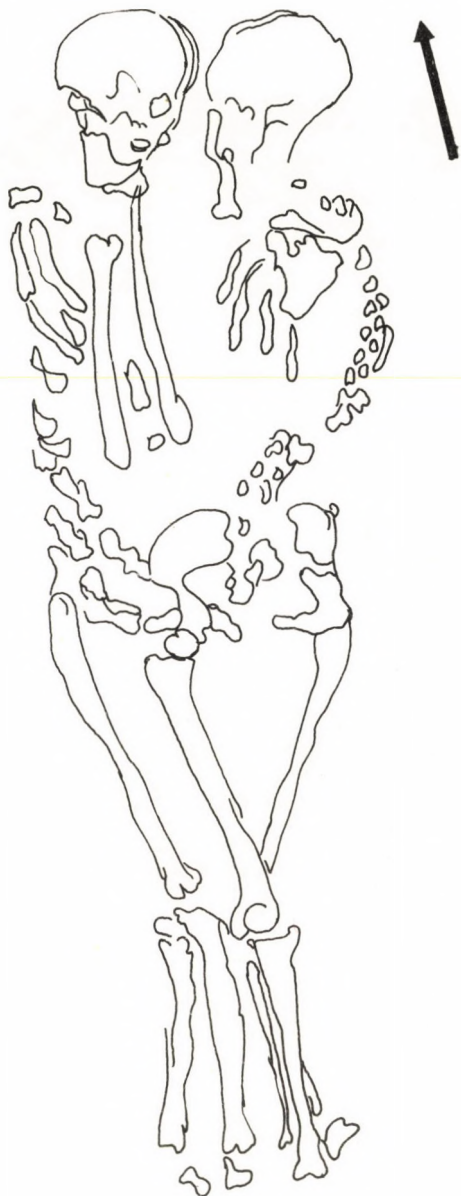
11. sír ÉK—DNY (K-re 6 vonás), csh: 160 cm, igen jó megtartású, neme: férfi (?). Háton fekvő nyújtott váz. Koponya balra billent. A váz csaknem ép.

Melléklet: (6. kép) A sír földjéből félkör átmetszetű vasból készült *ácskapocs* (*koporsókapocs*) töredékei kerültek elő. A jobb kézfej és a jobb combcsont alatt széles pengéjű, vaskos, vasból készített *kés* töredékei. A sír földjéből, a medence és a mellkas alsó részének tájékáról trapezoid alakú *vascsat* került elő pecekkel.

12. sír ÉNy—DK, csh: 167 cm, közepes megtartású.

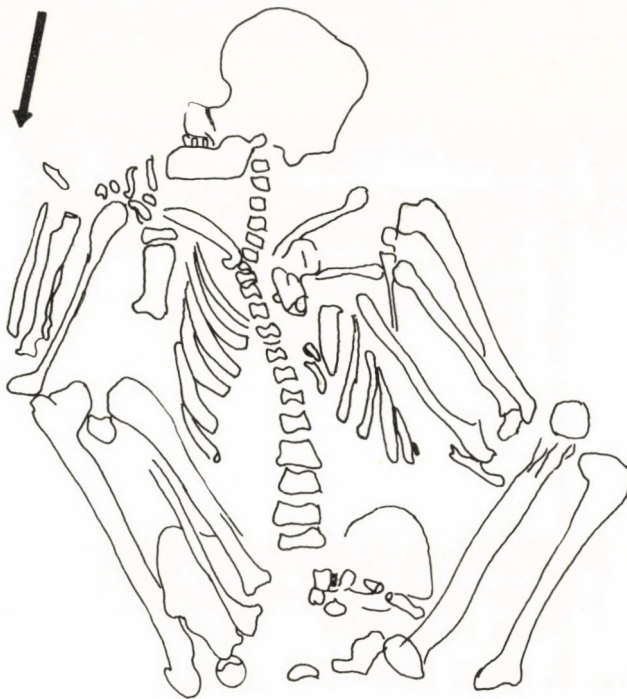
Háton fekvő nyújtott váz.

Melléklet: (6. kép) A csigolyák mellett jobb oldalon félig a csigolyák alá csúszva egyenes *vaskés* (h = 12,7

2. kép Kaba-Bitózug, 124. sír

Abb. 2 Kaba-Bitózug, Grab 124

3. kép Kaba-Bitózug, 157. sír

Abb. 3 Kaba-Bitózug, Grab 157

cm). A bal combcsont és a medencecsont között négyszögletes *vascsat* pecekkel. A csat keretének átmetszete kör alakú (csat méretei = 3,3×3,4 cm). A sír földjéből bontás közben előkerült egy másik *vascsat*, pajzs alakú, darabokra törve. A bal láb mellett a lábfejekkel egy vonalban homokszínű, foltos-feketére égett, kézzel formált *edény*. Felhúzott gömbölyű hasú, nyak nélküli, egyenes peremmel (m = 16,5 cm; sz. á. = 8 cm; f. á. = 8,5 cm).

13. sír ÉK—DNY, csh: 103 cm, jó megtartású (6—8 év körüli).

Háton fekvő nyújtott váz. Medencecsont hiányzik, elporlott.

Melléklete: nincs.

14. sír ÉNy—DK.

Szétporlott gyermekváz.

Melléklet: (6. kép) *vascsat*, téglalap alakú, törött. A csat kerete félkör átmetszetű (mérete = 4×2,3 cm).

15. sír ÉNy—DK, csh: 140 cm, jó megtartású, neme: nő (?).

Háton fekvő nyújtott váz.

Melléklet: (6. kép) váz bal alkarja mellett *orsógomb*, feketés-barnára égett, kettős kónikus formájú (sz = 3,5 cm; m = 2,1 cm). A csontváz mellett felszerszámozott ló, pofájában *csikózábla*. Nem mérhető, felszedéskor darabokra hullott. A lócsontváz mellett a felszerszámozás eredeti rendjének megfelelő helyen kerek függesztőfüllel ellátott ovális alakú *vaskengyel*. Talpalója széles, homorú. Csak az egyik kengyel mérhető (m = 18,1 cm, sz = 8,5 cm), a sírból való kiszedés után mindkettő széthullott. A ló csontvázának jobb oldalánál a jobb első láb mögött faragott széles *csontlemez*. Futó kutya és egymásba fonódó „S” motívumok díszítik. Ezek alkotják a sima díszítetlen kontúrozott mezőket. Az „S” motívumok találkozásánál pontkörös díszítések tagolják. Két sorban fut egymás alatt a díszítés. A minták kö-

zötti háromszög alakú mezőket bekarcolt, sűrű párhuzamos vonalkázás díszíti (sz = 3,8 cm). A lócsontváz bontásakor a nyak fölötti részen egyik oldalán megmunkált, három darabra tört, ívelt *csontlemez* került elő (h = 21,7 cm, sz = 0,5–0,8 cm). Bontás közben előkerült még a sír földjéből egy ovális keresztmetszetű, téglalap alakú *vascsat* felerésze (sz = 3,3 cm, h = 3,9 cm).

16. sír ÉNy—DK (Ny-ra 6 vonás), csh: 147 cm, jó megtartású, neme: férfi.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű felnőtt férfiváz. Bal kar könyökben enyhén meghajlítva.

Melléklet: (7. kép) bal oldalon a lelőgő kézfeje alatt *bronz nagyszíjvég*. Ívelt, alsó részén pajzs alakúan kiszélesedő. Széles keretben három, egy irányba néző ragadozó. Az öntött veret felső részén két kerek fűrt lyuk található, melyekben vékony bronz szegecske van a felerősítéshez. Vékony hátsó lemeze díszítetlen (ezüstözött?) (h = 9,9 cm, sz = 2,4–2,2–2,7 cm). A medencecsontok között a csigolyák alatt helyezkedett el egy nagyméretű négyszögletes keretű *vascsat* pecekkel, pajzs alakú lemezzel, két fűrt kerek lyukkal a lemezen, amely a bőrszíjhoz való erősítést szolgálta (h = 7,3 cm, sz = 3,25 cm). A jobb kézfeje combcsont felőli belső oldalánál kis rövid *vaskés* három darabra törve (h = 11,4 cm, penge sz = 1,7–0,8 cm). A medencecsonton 2,5–3 cm széles bőrv maradványai, melyen ezüstlemez borítás volt. A bőrmaradványok a medencecsont alatt is folytatódtak. Felszedéskor szétporlott. Bal alkar alatt kisméretű, erősen elkorrodeálódott *szíjvég* volt.

17. sír ÉNy—DK (Ny-ra 4 vonás), csh: 148 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő váz, a két alkar a medencecsontokra támaszkodott, eredetileg kissé felhúzott lábai balra billentek.

Melléklet: (7. kép) a medence tájékáról téglalap alakú *vascsat* töredékei.

18. sír ÉNy—DK, csh: 163 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott felnőtt váz (férfi?), karok szorosan a test mellett. Gerincoszlopon '2' alakú görbület. Melléklet: (7. kép) jobb medencecsont és jobb alkar alatt a forgóig nyúló nagyméretű, széles pengéjű *vaskés*, a kés tokjának vaspántjaival (h = 15,6 cm). Bal oldalon az utolsó három csigolya alatt téglalap alakú kettős ezüstözött lemezű *vascsat*. A csat teste kerek átmetszetű huzalból (h = 4,5 cm, sz = 3 cm). A jobb medencecsont fölél csúszva kerek *vaskarika*, a csat kerete téglalap átmetszetű. A pecek hiányzik (átm. = 4×3,4 cm). Bal oldalon a bordák között a mell tájékon kisméretű vékony ezüst lemezből készített *korong*. A hurkás peremű vékony ezüst lemezből készített korongocska közepe kissé kúpos kiképzésű. (Restauráláskor szétporlott.) A bal csuklón vékony téglalap átmetszetű bronz huzalból hajlított, igen rossz állapotú törött *karperec* került elő. Alatta vékony ezüst vagy *bronzlemez* töredékek kerültek felszedésre (szíjvég?, szétporlott). A sírból előkerült még több vas és vékony ezüstlemez töredék.

19. sír É—D, csh: 150 cm, rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott ifjú váza, fej jobbra billent, karok nyújtva a test mellett.

Melléklet: (7. kép) négyszögletes keretű, törött *vascsat* pecekkel (sz = 3,4 cm, h = 3,9 cm), mely a két combcsont között feküdt.

20. sír ÉNy—DK (Ny-ra 2 vonás), csh: 85 cm, közepes megtartású gyermekváz.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz. Csak a hosszúcsontok maradtak meg.

Melléklet: (7. kép) a nyak tájékáról henger alakú csont-, korong alakú palackzöld üvegpaszta-, karika formájú, fekete-fehéren erezett, ugyancsak üvegpaszta *gyöngy*, s egy igen töredékes kis *vascsövecske* került elő.

21. sír ÉK—DNy (K-re 4 vonás), csh: 145 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott felnőttváz, jobb kar hiányos, lógnak a test mellett.

Melléklet: (7. kép) a két combcsont között téglalap alakú, kör átmetszetű *csat* tuskével, törött. Jobb oldalon a bordacsontok között egy négyzet alakú vasból készült rövid pecekkel ellátott másik *csat* is előkerült.

22. sír ÉNy—DK, csh: 147 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott felnőttváz, jobb kar hiányos, csak a felkarcsont van meg, bal kar nyújtva a test mellett. Melléklete: nincs.

23. sír É—D, csh: 135 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott fiatalkorú egyén vázsontjai, jobb kar a jobb medencecsonton nyugszik, bal alkar a váz alá csúszott.

Melléklete: nincs.

24. sír ÉNy—DK, csh: 148 cm, rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, a karok szorosan a test mellett.

Melléklet: (7. kép) a jobb medencecsont külső szélén egy négyszögletes keretű, kerek átmetszetű vashuzalból készült pecekkel ellátott töredékes *vascsat* került elő.

25. sír ÉNy—DK, csh: 156 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott felnőtt váz, jobb kar lazán a test mellett helyezkedik el, a bal alkar a bal medencecsont alá csúszott.

Melléklete: nincs.

26. sír ÉNy—DK (Ny-ra 2 vonás), csh: 135 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott felnőtt váz, koponya hiányzik, bal alkar csontjai eredeti helyükről kimozdulva találhatók.

Melléklet: (7. kép) négyszögletes, legömbölyített sarkú, igen töredékes *vascsat* pecekkel.

27. sír ÉNy—DK (Ny-ra 4 vonás), csh: 163 cm, igen rossz megtartású.

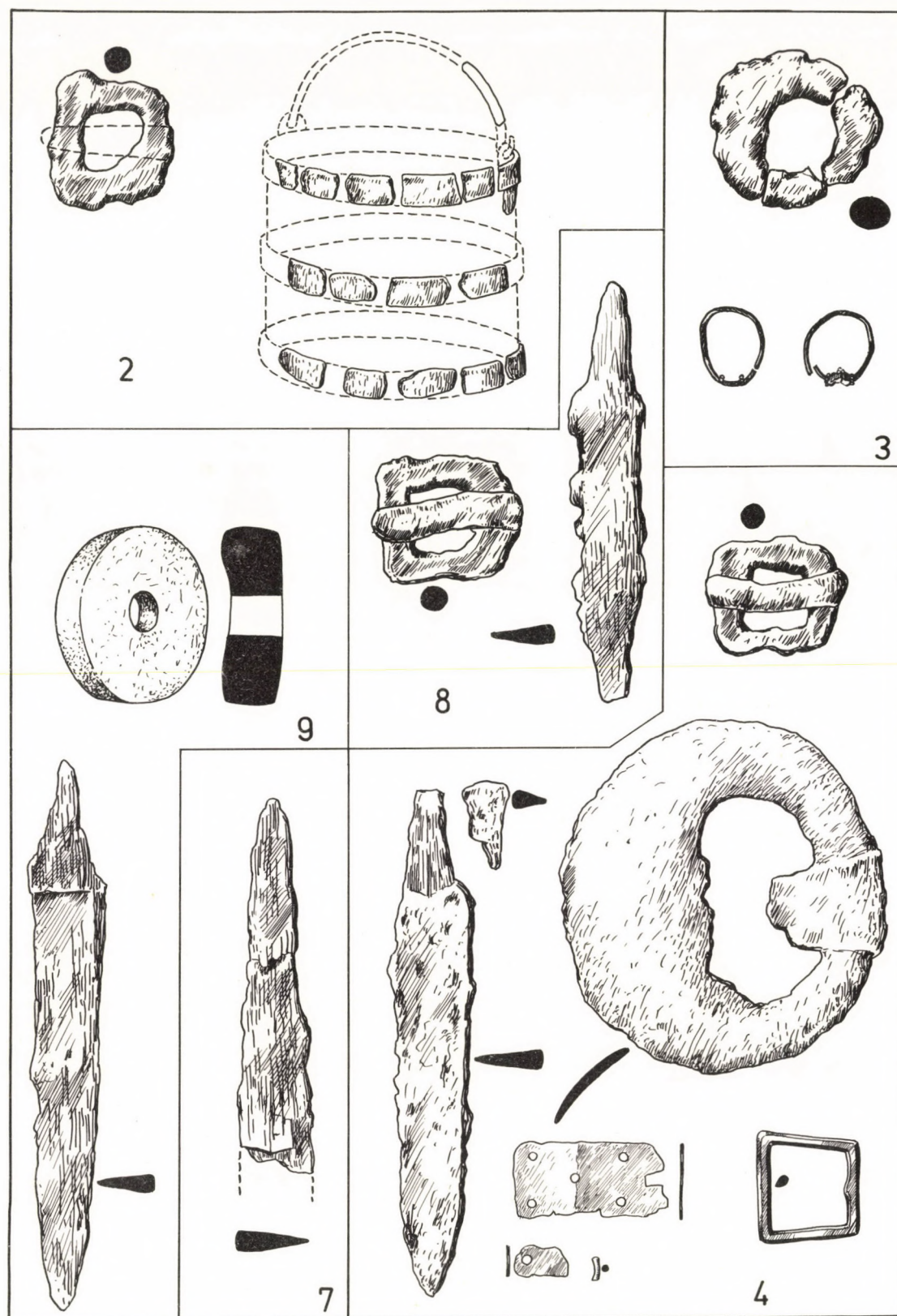
Háton fekvő, nyújtott felnőtt váz, koponya kissé jobbra billent, karok nyújtva a test mellett.

Melléklet: (7. kép) jobb combcsont mellett hosszú, egyenes, keskeny pengéjű *vaskés* (h = 18,5 cm) több darabra törve. A jobb combcsont külső szélén hét-nyolc szemből álló, kerek huzalból készített *vaslánc*, zárószervezete alig kivehető. A bal medencecsonton öntött bronz *nagyszíjvég*, egyik oldalán hármass állatküzdelmi jelenet, sima keretben, a másik oldalon ugyancsak sima keretben indás dísz. Felső végén két kis szegecs található. A szíjvég alsó része pajzs alakúan kicsúcsosodik (h = 12,2 cm, sz = 2,5–2,2–2,8 cm). A jobb oldali medencecsont alatt azonos öntőmintából kikerült, bronz, áttört díszű *kisszíjvégek* (2 db), egy-egy aklasszeg helyével. Legömbölyített alsó vége kissé kicsúcsosodik (h = 3,3 cm, sz = 1,5–1,3–1,45 cm). A medencecsont alatt a csontváz felszedésekor 6 db bronz öntött áttört *csüngős veret* került elő szárnyas griff ábrázolással. A veretek négyszögletes felső és pajzs alakú alsó tagból állanak. A négyszögletes felső tag négy sarkában egy-egy bronz aklasszeg található, benne a sima keretben hátára felkunkorodó farokkal szárnyas griff-ábrázolás. A pajzs alakú alsó tag stilizált növényi ornamentika (h = 3,25 cm, sz = 2,4 cm, pajzs m = 2,1 cm, sz = 1,8 cm). A medencecsont alatt találtunk még 3 db gyöngyözött *patkó alakú lyukvédőt*, a patkó két szára befelé hajló, horgas, ragadozó madár csőrére emlékeztet. Az öntött bronz veretek mindegyikében 3–3 aklasszeg található (m = 2,55 cm, sz = 2,55 cm). A medencecsontok alatti földből előkerült még egy öntött, erősen lekoptatott *lapos veret* (vagy *kisszíjvég?*), a négyszögletes veretben griff ábrázolás található, sima vékony kerek keretben (h = 2,7 cm, sz = 1,6 cm). A jobb medencecsont külső alsó pereme alól a váz felszedésekor ovális keretű, ön-

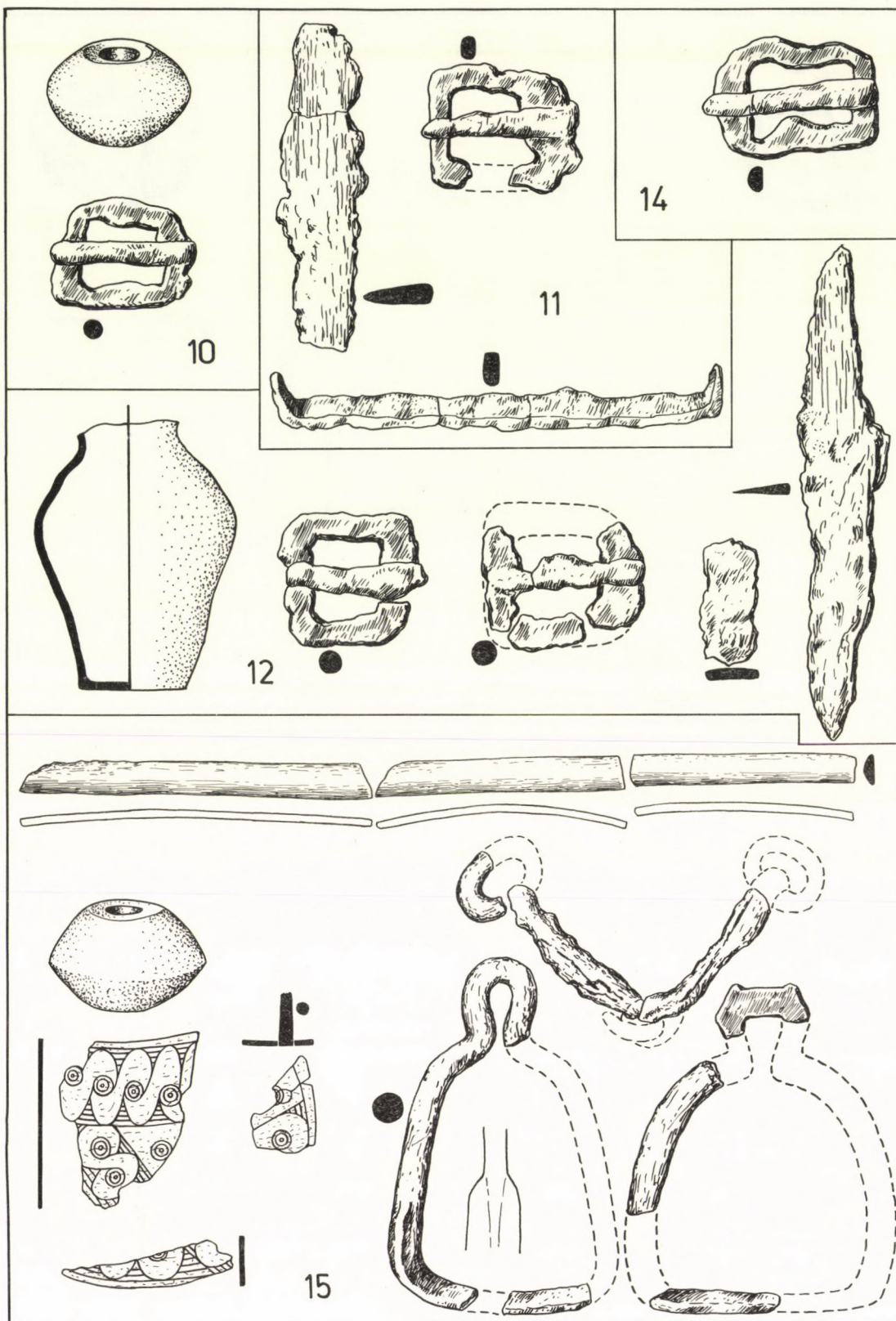
4. kép Kaba-Bitőzug, avar temető

Abb. 4 Kaba-Bitőzug, awarisches Gräberfeld

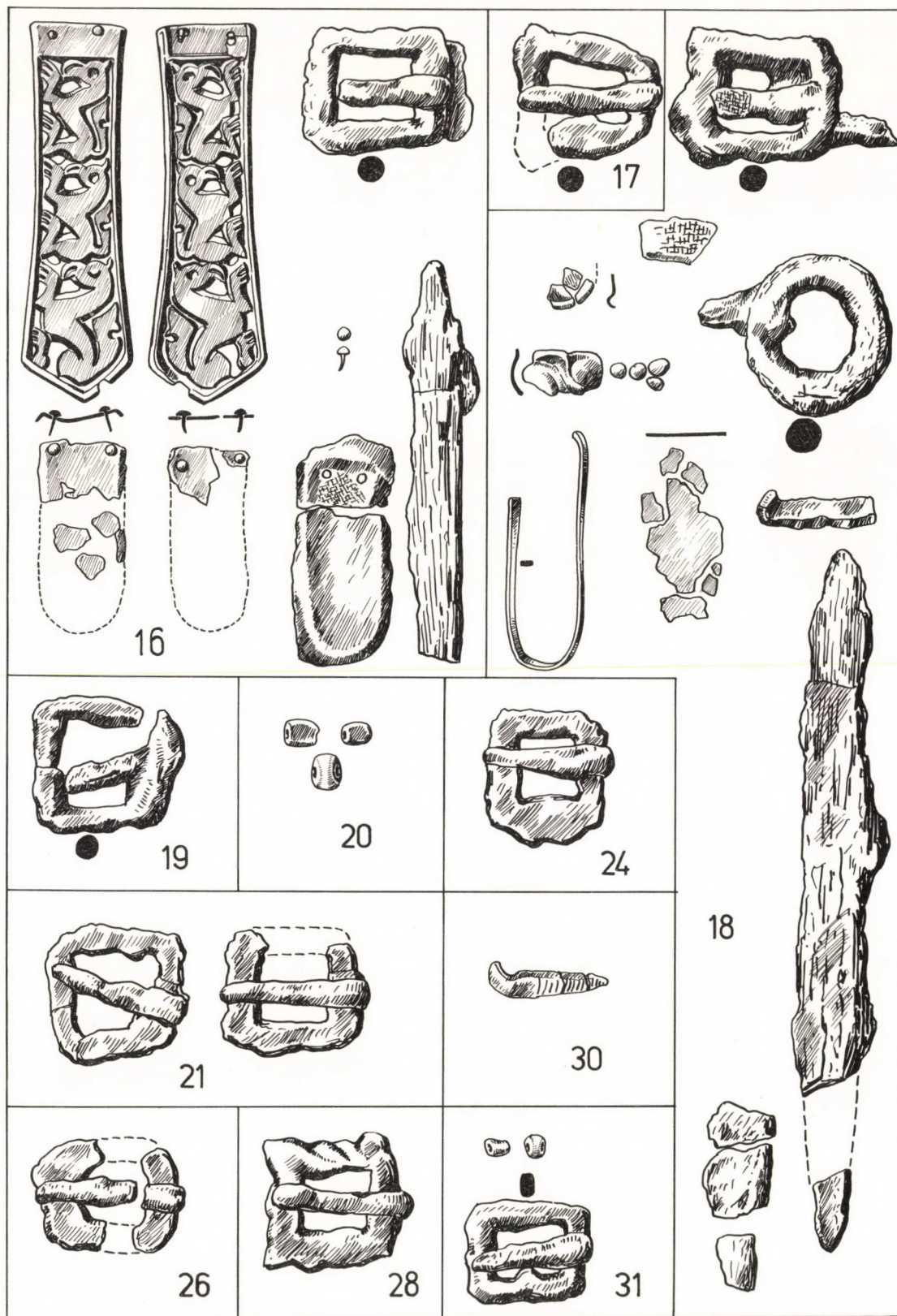
5. kép Kaba-Bitózug (2 : 3; vödör 2 : 5)

Abb. 5 Kaba-Bitózug (2 : 3); Eimer 2 : 5)

6. kép Kaba-Bitózug (2 : 3; edény, zabla, kengyel 2 : 5)

Abb. 6 Kaba-Bitózug (2 : 3; Gefäß, Trense, Steigbügel 2 : 5)

7. kép Kaba-Bitőzug (2 : 3)

Abb. 7 Kaba-Bitőzug (2 : 3)

tött *bronz csat* került elő, pecekkel hozzá csatlakozó tengelyen mozgó pajzs alakú taggal. A csat kerete és pecke gyöngyözött, a pecken egy, a türe merőlegesen álló tüske is tartozik. A pajzs alakú tag áttört, lapos indás díszítéssel, amely sima keretben helyezkedik el három, a felerősítést szolgáló akasztéggel. A pecek csőrszerűen előre hajló, s megtörik a kereten (teljes hossz = 6 cm, átm. = $3,8 \times 1,8$ cm).

28. *sír ÉNy—DK*, csh: 171 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű felnőtt váz, jobb kar lazán a test mellett, bal alkar félig a medencecsont alá csúszva.

Melléklet: (7. kép) négyszögletes *vascsat* pecekkel, átm. = $3,7 \times 3,4$ cm.

29. *sír ÉNy—DK* (Ny-ra 1 vonás), csh: 153 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, bal láb kissé felhúzva, a bal térd 8–10 cm-rel magasabban helyezkedik el, mint a jobb térd. Koponya jobb oldalán fekszik.

Melléklet: (8. kép) A bal medencecsont alatt négyszögletes testű, kerek átmetszetű *vascsat*, három oldala két töredékben, mellette egy kisméretű vékony huzalból készült négyszögletes *csat* négy darabban. A bordák alatt jobb oldalon a medencelapát és a gerincsigolyák közötti részen széles vaskos pengéjű nagyméretű *kés* darabokban ($h = 13,2$ cm, penge sz = $1,9-1,5$ cm). A vázcsontok felszedésekor a koponya alatt egymásra hajló, legömbölyítettségű, ovális keresztmetszetű rozsz-ezüsthuzalból készített *karika* került elő (restauráláskor szétporlott).

30. *sír ÉNy—DK* (Ny-ra 2 vonás), csh: 143 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű, felnőtt váz, bal kar nyújtva a test mellett, jobb alkar a medence alá csúszott.

Melléklet: (7. kép) a *sír* bontásakor vasból készült *ácskapocs* töredéke került felszínre.

31. *sír ÉNy—DK* (Ny-ra 1 vonás), csh: 152 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz. Jobb kar a test mellett, bal alkar a medencén nyugszik. Fej jobbra billent.

Melléklet: (7. kép) jobb szeméremcsont mellett vékony ovális átmetszetű vashuzalból készült trapéz alakú *vascsat* pecekkel (átm. = $2,3 \times 2,6 \times 2,6$ cm). A *sír* földjéből két szem *gyöngy* is előkerült (elporlott).

32. *sír ÉNy—DK* (Ny-ra 1 vonás), csh: 145 cm, igen rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, karok a test mellett, koponya jobbra billent. Melléklete nincsen.

33. *sír ÉNy—DK* (Ny-ra 10 vonás), csh: 156 cm, igen rossz megtartású.

Nyújtott helyzetű, felnőtt váz.

Melléklet: (8. kép) a *sír* földjéből egyenes *vaskés* töredékei (mérhető $h = 10,3$ cm), és egy *vaskarika* került elő két darabban (átm. = $3,4 \times 3,5$ cm).

34. *sír ÉNy—DK*. Rossz megtartású csontváz. Csak a medencecsonttól lefelé találunk néhány hosszúcsontot, nevezetesen a két combcsontot és a jobb alsó lábszárcsontot.

Melléklete nincsen.

35. *sír* Tájékozás: nem állapítható meg, csontváz állapota: közepes megtartású.

Feldúlt, kirabolt *sír*, az össze-vissza dobált csontok között kisméretű bronz mellékleteket találtunk.

Melléklet: (8. kép) áttört, stilizált indadíszerű, pajzs alakú öntött bronz *veret*, kopott, széle gyöngyözött ($sz = 1,9$ cm, $m = 1,9$ cm). A másik melléklet gyöngyözött szélű, kör alakú *veret* belső áttört díszét még egy gyöngyözött keret veszi körbe (átm. = $2,3 \times 2,2$ cm).

36. *sír ÉK—DNY* (K-re 2 vonás), teljesen feldúlt *sír*. Melléklet: (9. kép) a vázból az alsó bordacsontok, a gerincoszlop csigolyái s a jobb combcsont volt meg, a többi feltehetően a gép elnyeste. Bontáskor a következő mellékletek kerültek elő: nagyméretű kerek átmetszetű huzalból készített *vascsat* pecekkel. A csat lekerekített sarkú téglalap formát mutat, nagyon töredékes ($h = 6,1$ cm, $sz = 5$ cm). Lapos bronzlemezből készített keskeny *bronzpánt* töredéke (karperec?). Öntött *bronzcsat*, kerete ovális, átmetszete háromszög alakú. A pecek a csat keretén túl horgas csőrszerűen előre nyúlik, s meggörbül. Ennek rögzítésére és befogadására a keretben vájatot képeztek ki. Eredetileg lemez csatlakoztatott a csat testéhez (átm. = $3,45 \times 2,5$ cm). *Szív-vég*, öntött bronz szívvég. Mindkét oldalán sima keretbe foglalt lapos indadíszerű. A szív befogadására szolgáló egy szegeccsel ($h = 7,35$ cm, $sz = 1,9-1,8-1,8$ cm).

37. *sír ÉNy—DK* (Ny-ra 6 vonás), csh: 72 cm, igen rossz megtartású.

Nyújtott helyzetű, 3 év körüli gyermek csontváza.

Melléklete: nincs.

38. *sír ÉNy—DK* (Ny-ra 4 vonás), csh: 140 cm, rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, karok a test mellett, fej balra billent.

Melléklete: nincs.

39. *sír ÉNy—DK*, csh: 148 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű, feltehetően női váz, koponya bal oldalán fekszik.

Melléklete: nincs.

40. *sír ÉNy—DK*, csh: 141 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, bal alkar medencecsont mögé csúszott, koponya balra billent.

Melléklet: (8. kép) a medencecsontok alól négyszög alakú, darabokra törött, pecekkel ellátott *vascsat* került elő.

41. *sír ÉNy—DK* (Ny-ra 2 vonás), csh: 144 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, karok lazán a test mellett. Bal láb erősen, jobb kissé felhúzva.

Melléklet: (8. kép) a bal combcsont alatt egyenes *vaskés* töredéke.

42. *sír* Az igen rossz állapotú, szétporlott, jobb oldalán fekvő gyermekcsontváz hossza nem mérhető. Tájolása: feltehetően ÉNy—DK.

Melléklet: (9. kép) a csipő tájékon *vaskés* töredéke, *vaslánc* összekorrodálódott szemei, lapos zárt *bronzkarika*.

43. *sír ÉNy—DK*, csh: 160 cm, rossz megtartású.

Melléklete: nincs.

44. *sír ÉNy—DK*, csh: 150 cm, rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, mindkét kar a medencelapát külső szélén nyugszik.

Melléklet: (9. kép) a bal medencecsont csigolyák felé eső részén kerekded, D betű formájához hasonló keretű *vascsat* került elő pecekkel (átm. = $2,65 \times 3,1$ cm).

45. *sír É—D*, csh: 139 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő váz, bal alkar a bal medencelapát alá csúszott. Mindkét láb erősen felhúzva, balra billent.

Melléklet: (9. kép) *vaskapocs* töredéke.

46. *sír É—D*, csh: 139 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, bal alkar a medencelapát alatt helyezkedik el, koponya teljesen jobbra fordult.

Melléklet: (9. kép) erősen hiányos ovális *vascsat* töredékben, *téglalap alakú vascsat* pecekkel ($3,3 \times 2,9$ cm). A koponya tájékaról töredékes *fülbevaló pár*. A *fülbevaló* nyitott bronzkarika, közepén bronzlemezből készített kettős tengelyen lógó kis hordó alakú üveggyöngy-gyel. A tengelyt a karikán két oldalról egy-egy bronz-

8. kép Kaba-Bitőzug (2 : 3)

Abb. 8 Kaba-Bitőzug (2 : 3)

pánt rögzítette. A nyitott bronzkarika alsó vége gombafejre emlékeztető módon kissé kiszélesedik, amely alatt körbefutó gallér helyezkedik el.

47. *sír* É—D, csh: 152 cm, rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, jobb alkar a medencecsont alatt, a bal alkar a medencecsonton helyezkedik el. Jobb láb kissé felhúzva.

Melléklet: (9. kép) a bal lábfejnél hordó formájú, homokszínű, fekete foltosra égetett, kézzel formált *edény*, pereme alig kihajló, enyhén fodros (m = 11,8 cm, sz. á. = 10,7 cm, f. á. = 10,4 cm). A csontváz felszedésekor előkerült egy négyszög alakú *vascsat* felerésze.

48. *sír* ÉNy—DK (Ny-ra 3 vonás), csh: 155 cm, nagyon rossz megtartású.

Nyújtott helyzetű, háton fekvő csontváz, koponya balra billent.

Melléklete nincsen.

49. *sír* ÉK—DNy (K-re 3 vonás), csh: 118 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, koponya jobbra billent.

Melléklet: (9. kép) bal fül tájékán s jobb oldalon a koponya alatt *fülbevaló*. Mindkettőt kerek átmetszetű bronz huzalból készítették. A karika egyik vége elvékonyodó, másik hurkásan kidudorodó. A fülbevaló csüngő tagja vékony bronzpánton, a fülbevaló karika testén lévő két dudor között csüngött — mint tengelyen — egy nagy, s alatta egy kisebb kék üvegyöngy. Ezen kívül a karikákon oldalt még egy-egy gyöngy lógott, vékony bronz pántocska. A mell tájékáról zöld, kék és barna színű dinnyemag és orsó formájú *üvegyöngyök* kerültek elő.

50. *sír* ÉNy—DK (Ny-ra 3 vonás), csh: 144 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz.

Melléklet: (9. kép) a jobb combcsont belső oldalán *tégla-lap alakú vascsat* pecekkel (3×2,5 cm). A jobb kézcsontok között bronzból készült, vékony téglalap átmetszetű nyitott *pántgyűrű*, végei lekerekítettek.

51. *sír* ÉNy—DK (Ny-ra 4 vonás), csh: 150 cm, rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott női váz. Vázcsontok hiányosak. Koponya jobbra billent.

Melléklet: (9. kép) a nyak körül dinnyemag, henger, gömbszelet alakú *üvegpasztka gyöngyök*, és egy darab igen töredékes vékony bronz huzalból készített gyöngy-csüngős *fülbevaló*.

52. *sír* ÉNy—DK (Ny-ra 2 vonás), csh: 153 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz. Fej jobbra billent.

Melléklete: nincs.

53. *sír* DNy—ÉK (Ny-ra 7 vonás), csontváz állapota: jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, karok a test mellett.

Melléklete: nincs.

54. *sír* ÉNy—DK (Ny-ra 3 vonás), csh: 124 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, karok a test mellett, fej jobbra billent.

Melléklete: nincs.

55. *sír* ÉNy—DK (Ny-ra 4 vonás), csh: 155 cm, igen rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz.

Melléklete: nincs.

56. *sír* ÉNy—DK (Ny-ra 2 vonás), csh: 165 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz. Gerincoszlop középső részét állatjárat megbolygatta. Koponya a jobb oldalán fekszik. Melléklet: (9. kép) bal kézben vasból készült, darabokra

tört egyenes *vaskés*, bal oldalon a gerincoszlop mellett téglalap alakú *vascsat* pecekkel (4,3×2,8 cm). A bal szeméremcsont mellett téglalap alakú *vascsat* pecekkel, félkör átmetszetű huzalból (4,1×3,2 cm). A két szeméremcsont között *tojás*.

57. *sír* ÉNy—DK. Rossz megtartású csontváz.

58. *sír* ÉK—DNy (K-re 2 vonás), csh: 143 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, karok a test mellett, fej balra billent.

Melléklete: nincs.

59—60. *sír* Csak koponya van a sírokban.

61. *sír* ÉNy—DK (Ny-ra 2 vonás), csh: 137 cm, rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, karok a test mellett.

Melléklet: a váz bontásakor *pasztagyöngyök* maradványait és *vascsat* töredékét sikerült megfigyelni, de ezek szétporlottak.

62. *sír* ÉK—DNy (K-re 5 vonás), csh: 140 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, fiatal nő nyújtott váza. Karok a test mellett.

Melléklet: (9. kép) mindkét fülében egy-egy bronz *fülbevaló*. A fülbevalók különbözőek. Egyik pecsétlős végű, kerek átmetszetű bronzhuzalból készült. Rajta egy közepén árkolt pánt, a másik sima, nyitott karika, egyik vége elhegyesedő, rajta egy nagy kék színű gyöngy-csüngő. Alul, a karika belseje felé egy kisebb kék gyöngy volt rögzítve, vékony kis bronz tengelyen.

63. *sír* ÉNy—DK (Ny-ra 1 vonás), csh: 138 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, karok a test mellett.

Melléklete: nincs.

64. *sír* Tájolása, csontváz hossza nem állapítható meg, mert a földnyeső gép tönkretette a sírt.

Melléklet: (9. kép) vékony aranyozott bronz huzalból készült, nyitott *fülbevaló pár*, három gömbből álló, háromszög formába rendezett csüngődísszel. Hasáb, hordó, kettőskúp alakú kék, zöld és fehér *üvegpasztagyöngyök*.

65. *sír* ÉK—DNy, csontváz hossza csak a gerincoszlop alsó harmadától lefelé mérhető, a csontváz többi része hiányzik, 98 cm. Csontváz állapota: rossz megtartású. Melléklete: nincs.

66. *sír* ÉNy—DK, csh: 145 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, koponya balra billent. Jobb kar a jobb medencelapát külső peremén nyugszik. Bal alkar a bal medencelapát alá csúszott.

Melléklet: a jobb alsó lábszár külső oldalától kifelé 10 cm-re *állatcsont*.

67. *sír* É—D, csh: 156 cm, igen rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz. Felsőtest jobbra csúszott. A csontváz igen hiányos.

Melléklete: nincs.

68. *sír* ÉNy—DK (Ny-ra 4 vonás), csh: 143 cm, közepes megtartású.

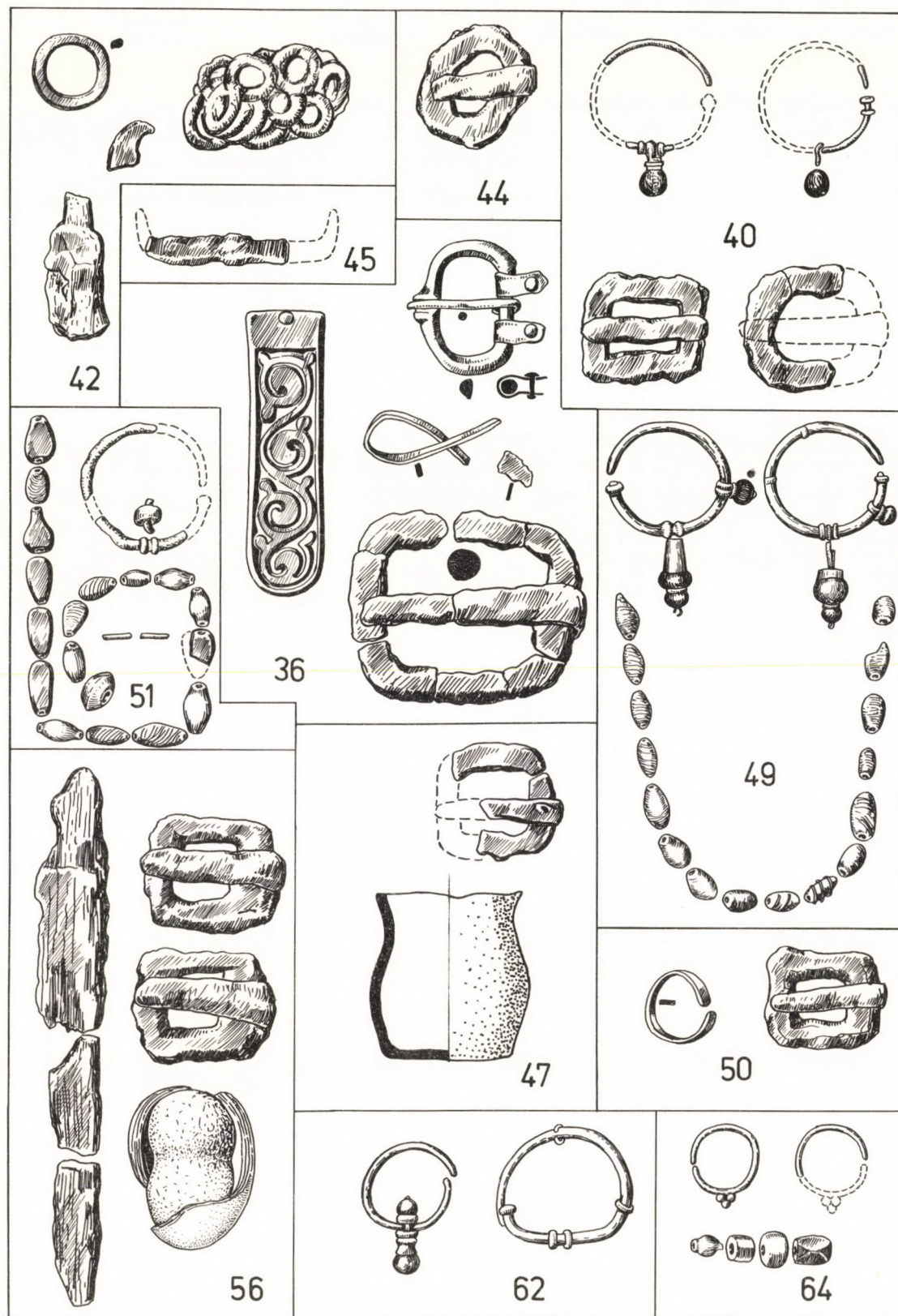
Háton fekvő, nyújtott váz, karok a test mellett. Fej balra billent.

Melléklet: *vascsat*, szétporlott.

69. *sír* ÉNy—DK (Ny-ra 4 vonás), csh: 144 cm, rossz megtartású.

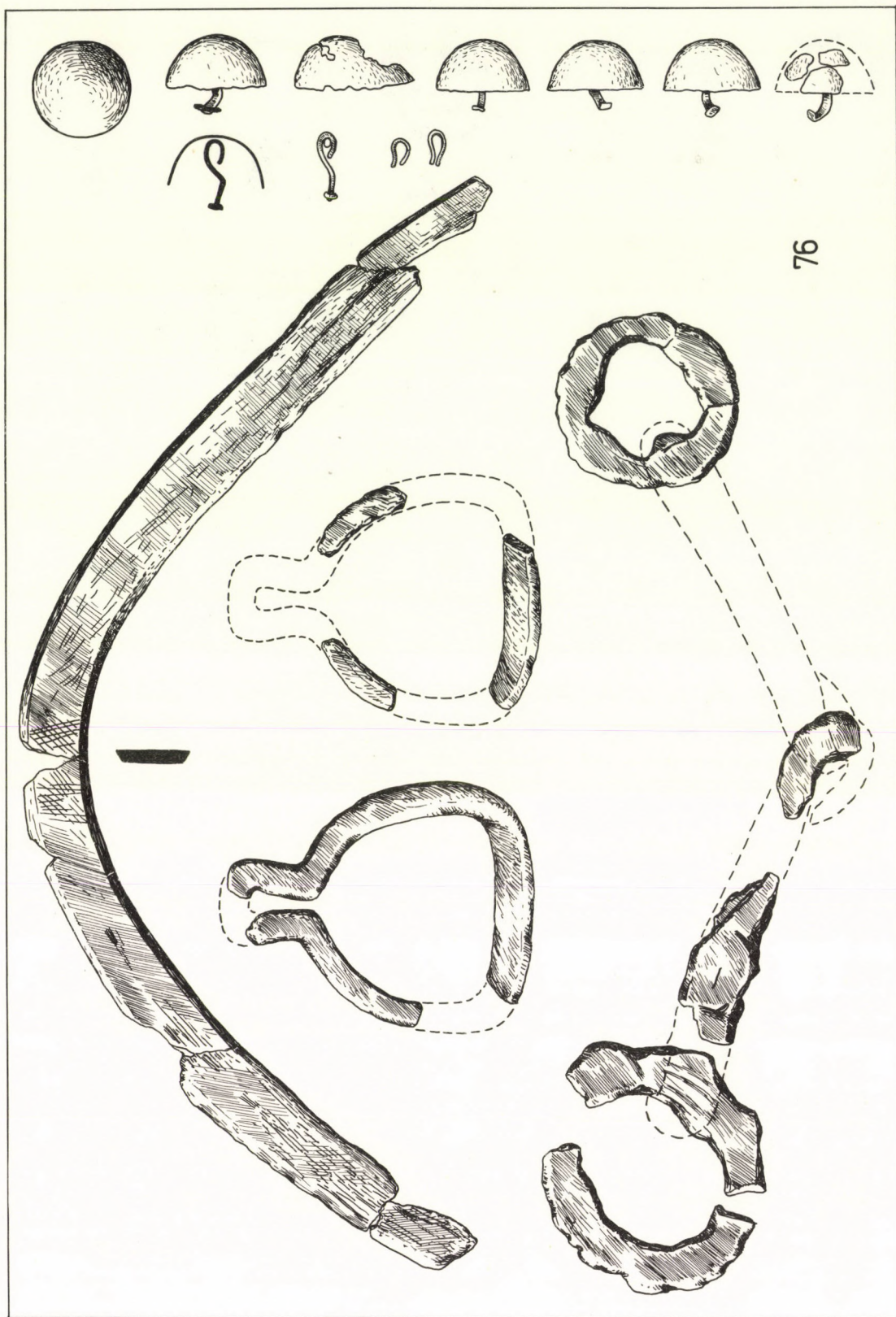
Háton fekvő, nyújtott váz, karok a test mellett.

Melléklet: (11. kép) a koponya jobb oldalán csigavonalban bordázott, zöld üveg és apró barna gömbszelet idomú üvegpasztka *gyöngyök*, mellőle egy *kis ezüstlemez darab*. A koponya felszedésekor 1 darab aranyozott bronz *fülbevaló* került elő. Nyitott. Egyik vége pecsét-

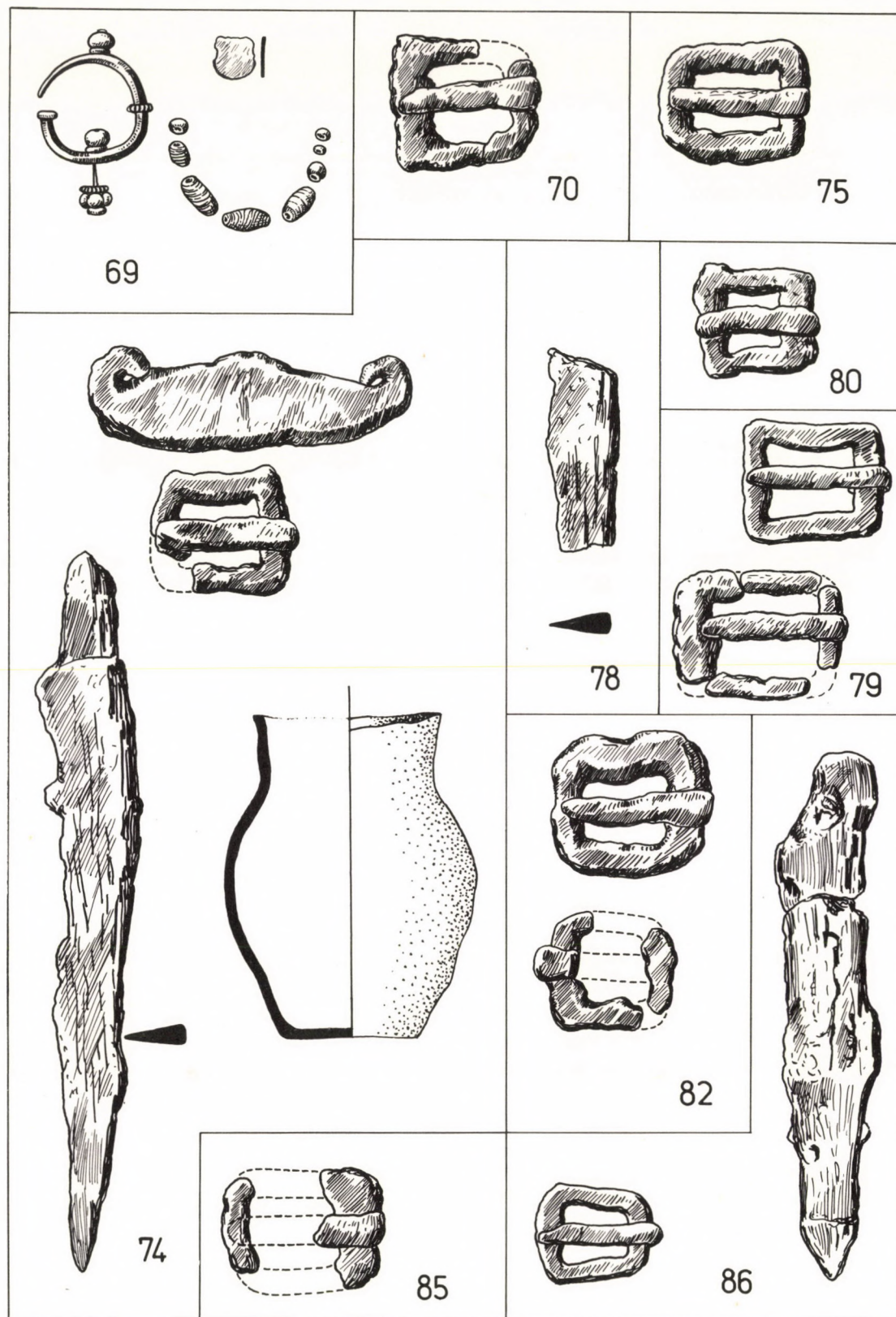
9. kép Kaba-Bitőzug (2 : 3; edény 2 : 5)

Abb. 9 Kaba-Bitőzug (2 : 3; Gefäß 2 : 5)

10. kép Kaba-Bitózug (2 : 3; kengyelpár 2 : 5)

Abb. 10 Kaba-Bitózug (2 : 3; Steigbügelpaar 2 : 5)

11. kép Kaba-Bitőzug (2 : 3; edény 2 : 5)

Abb. 11 Kaba-Bitőzug (2 : 3; Gefäß 2 : 5)

lős, másik elhegyesedő. Kék üvegyöngy helyezkedik el bronz tengelyen a karika külső, felső és alsó belső oldalán. Innen lefelé vékony aranyozott bronz huzalon gyöngyözött koszorú alól kiinduló, négy kis gömb, úgy elrendezve, hogy a közepére helyezett kék gönggyel gúla alakot formáz.

70. *sír* Rossz megtartású csontváz. Csak a medence-csont, bal felső és alsó lábszár, s a jobb felső lábszár csontja van meg.

Melléklet: (11. kép) trapéz alakú *vascsat* tuskéval (3,9×3,5 cm).

71. *sír* É—D, csh: 135 cm, igen rossz megtartású. Háton fekvő, nyújtott váz, karok a test mellett. Melléklete nincsen.

72. *sír* Feldúlt *sír*.

73. *sír* ÉNy—DK. Rossz megtartású csontváz.

74. *sír* ÉNy—DK (Ny-ra 4 vonás), csh: 164 cm, rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, karok a test mellett. Melléklet: (11. kép) bal alkar belső oldala mellett nagyméretű egyenes *vaskés* (h = 18,8 cm, penge sz = 1,6—2,3—0,6 cm). A koponya mögött jobb oldalon egy nagyméretű korongolatlan, barnás-fekete foltosra égett hengeres nyakú, egyenesre levágott peremű vázaforma *edény* (m = 19,9 cm, szájját. = 9,8 cm, fenék átm. = 10,5 cm). Bal kar mellett nagyméretű *csiholó* vasból (h = 8,4 cm, m = 2,5 cm), töredékes. A váz fölötti földből került elő egy kerek átmetszetű *vascsat* keretének felerésze és tuskéja (3,8×3,1 cm).

75. *sír* ÉNy—DK (Ny-ra 4 vonás), csh: 156 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, koponya jobbra billent.

Melléklet: (11. kép) töredékes téglalap alakú *vascsat* (h = 3,7 cm, sz = 3,2 cm).

76—77. *sír* ÉNy—DK (Ny-ra 6 vonás), csh: 64 cm, igen rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott, 2 év körüli gyermek váza. Jobb oldalánál *teljes lócsontváz*.

Lócsontváz tájolása: D—É, csontváz hossza: 188 cm (10. kép). Az egész lovat a sírba helyezték. A ló pofájában *csikózábla* különböző nagyságú karikákkal (átm. = 6 és 4,5 cm, zablászár h = 10,5 és 8 cm). A szügyhámon aranyozott bronzlemezről készített gomba alakú *veretek*, téglalap átmetszetű bronz szegeccsel, amely pecsétlős végű volt, s a gomba homorú részéhez csatlakozott (6 darab). A gerincoszlop fölött nyeregkápa ívelt, töredékes *csontlemeze* került elő (fesz. táv. = 26 cm). A ló mellső lábai mögött, a jobb és bal oldalon egy-egy töredékes *kengyel*. A félkör alakú kengyelek füle négy-szögletes, talpalója széles, alul közepén gerincelt.

78. *sír* ÉNy—DK, csh: 137 cm, igen rossz megtartású.

A *sír* bolygatott. A bolygatás a medencecsonttól lefelé igen erős. Bal láb csontjai teljesen hiányoznak.

Melléklet: (11. kép) bal alsó kar mellett *vaskés* töredéke.

79. *sír* ÉNy—DK, csh: 160 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, karok a test mellett nyújtva. Lábfejek mélyebben.

Melléklet: (11. kép) két darab téglalap alakú *vascsat* (3,7×2,4 cm), egyik töredékes.

80. *sír* ÉNy—DK (Ny-ra 1 vonás), csh: 100 cm (combcsont közepéig mérhető), rossz megtartású.

Eredetileg háton fekvő, nyújtott váz, mely meglehetősen hiányos.

Melléklet: (11. kép) a bal könyökujánál és jobb derék táján vasrozda, a medencecsont fölött téglalap alakú *vascsat*.

81. *sír* ÉNy—DK, csh: 139 cm, rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, bolygatott. A medenceujánál és a jobb alsó lábszár sérült.

Melléklete: nincs.

82. *sír* ÉNy—DK, csh: 147 cm, rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, karok könyökben enyhén meghajlítva. Fej kissé jobbra billen.

Melléklet: (11. kép) 2 darab *vascsat* (h = 4 cm, sz = 3,5 cm).

83. *sír* ÉNy—DK (Ny-ra 2 vonás), csh: 131 cm (koponya nélkül), közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, koponya hiányzik, a többi csont anatómiai rendben. A két kar nyújtva a test mellett.

Melléklet: kézzel formált nagy *fazék* (széthullott).

84. *sír* ÉNy—DK. Rossz megtartású csontváz.

85. *sír* ÉK—DNy (K-re 5 vonás), csh: 139 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, karok a test mellett.

Melléklet: (11. kép) téglalap alakú *vascsat* töredékei.

86. *sír* ÉNy—DK, csh: 145 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, karok a test mellett. Gerinc, 2' alakban meghajlott.

Melléklet: (11. kép) trapéz alakú *vascsat*, széles pengéjű *vaskés* (hiányos) a bal kézfeje alatt a combcsont mellett.

87. *sír* ÉK—DNy (K-re 2 vonás), csh: 165 cm, rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, karok lazán behajlítva a test mellett. Gerinc feltűnően görbe, púposnak látszik. Medence környéke bolygatott. A csigolyacsontok össze-vissza dobálva.

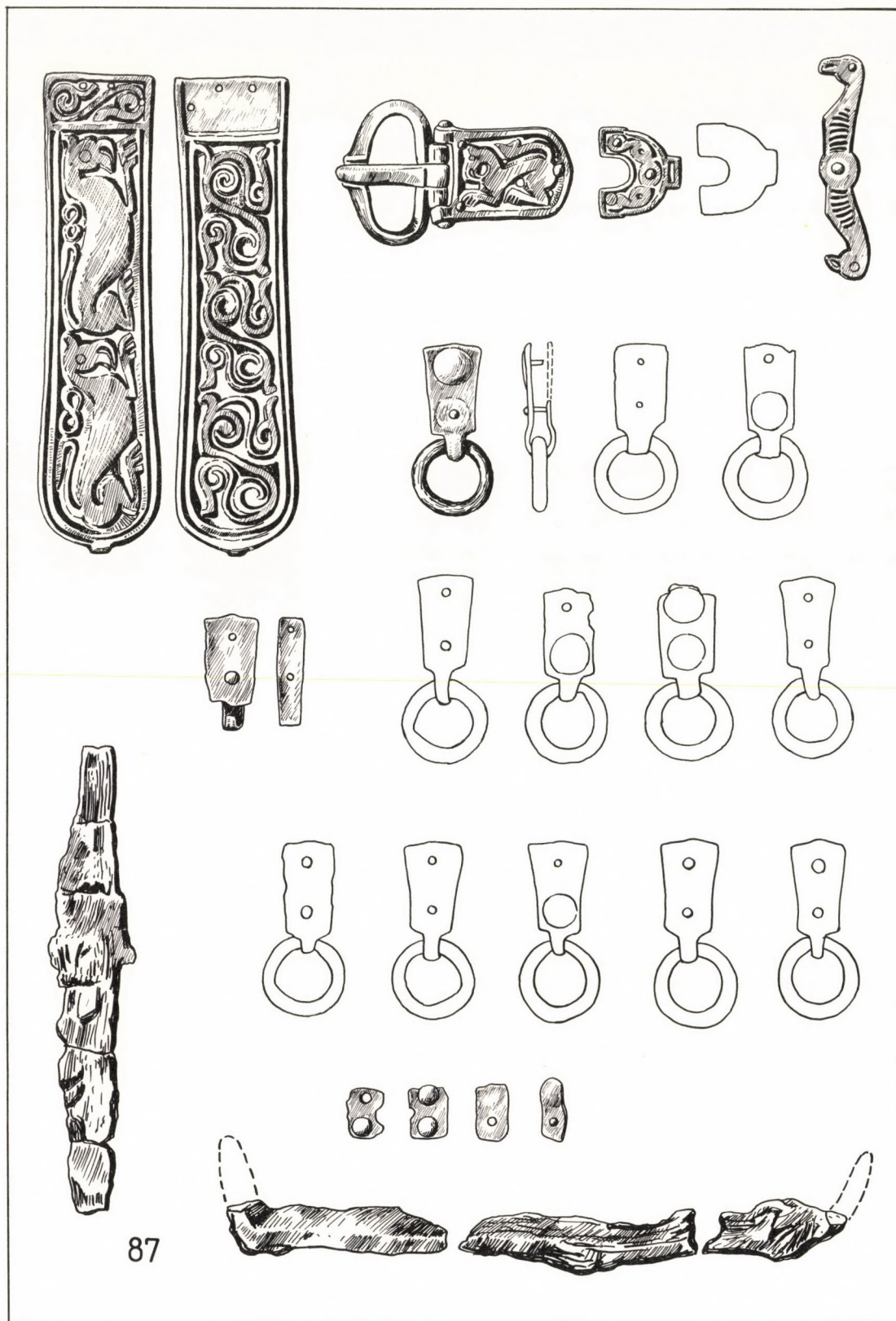
Melléklet: (12. kép) jobb medencecsonton *övertetek* (12 db). A bronzveretek nyújtott trapéz formához közelítőek. Két hosszabb oldala ívelt, alul kampósan behajló tag csatlakozik hozzá, rajta két szegecs hely. A kampókba egy-egy öntött masszív bronzkarika volt illesztve. A veretek öntöttek, de van közöttük lemezből kalapált is. A vereteket egy nagy laposfejű és egy kis szegecs fogta össze (h = 4,6 cm). A veretek között volt 2 db öntött bronz *lyukvédő* téglalap alakú füllel. A felerősítésre szolgáló szegecs (3) helye háromszög alakban elrendezett. Ezeket „S” motívumok kidomborodó díszre kapcsolja össze (m = 2 cm, átm. = 2,3 cm). *Övforró*, két egymás felé hajló csőrös madárfejből kialakítva, közepén egy szegecs helyével (h = 5,8 cm). A jobb medencecsont belső szélénél ovális keretű *bronzcsat*, testén griff ábrázolással és három (esetleg négy) szegecs helyével. A csat tuskéinak illeszkedését a kereteken kis mélyedés segíti elő (h = 6 cm, keret átm. = 3,7×2,5 cm, a csat-test h = 3,6 cm, sz = 2,4 cm). A medencecsontok felszedésekor került elő egy öntött bronz *nagyszíjvég*, azonos irányba forduló két nyújtott testű griff ábrázolással. Kettős bordadísz közötti árok kereteli az állat — és a hátlap „S” motívumok egymás fölé helyezett három ágú indadíszé szétrúzott növényi — díszítését. A szíj végének befogására szolgáló részen elnövényesített „S” motívum és három szegecs helye található (h = 12,5 cm, sz = 2,8—2,7—3,1 cm). A sírban találtunk még egy igen töredékes *vaskést* a jobb combcsont külső oldalánál, a jobb kézfeje alatt, és vas *koporsókapcsot*. A bal lábfeje mellett *szárnyacsont* volt.

88. *sír* ÉNy—DK (Ny-ra 3 vonás), csh: 128 cm. Koponya hiányzik, közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, koponya hiányzik. A csontok anatómiai rendben helyezkednek el.

Melléklete: nincs.

89—90—91. *sír* ÉNy—DK. Felnőtt, melléklet nélküli vázak.

12. kép Kaba-Bitózug (2 : 3)

Abb. 12 Kaba-Bitózug (2 : 3)

92. *sír ÉK—Dny* (K-re 2 vonás), csh: 145 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, karok nyújtva a test mellett, koponya töredékes.

Melléklet: a jobb alsó lábszár mellett *állatcsont*.

93. *sír ÉNy—DK* (Ny-ra 6 vonás).

Erősen bolygatott sír, melyben koponya, s egy kis hosszúságú töredék van meg.

Melléklete: nincs.

94. *sír ÉNy—DK*, csh: 140 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz.

Melléklete: nincs.

95. *sír ÉNy—DK*, csh: 119 cm, rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott, 12–14 év körüli leány csontváza.

Melléklet: (13. kép) jobb könyök táján lapos, világos, téglaszínű, császárkori edényből készített *orsókarika*.

96. *sír ÉK—Dny* (K-re 1 vonás), csh: 125 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő váz, lábai eredetileg erősen felhúzva, fel-táráskor balra billenve.

Melléklete: nincs.

97. *sír ÉK—Dny* (K-re 16 vonás), csh: 120 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz.

Melléklet: (13. kép) szabálytalan alakú *bronzlemez*.

98. *sír ÉK—Dny*, csh: 160 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz.

Melléklete: nincs.

99. *sír ÉNy—DK*, csh: 180 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz.

Melléklete: nincs.

100. *sír ÉNy—DK* (Ny-ra 6 vonás), csh: 142 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott női váz. Karok a test mellett nyújtva, bal alkar a medencecsont alatt. Jobb felkarcsont a mellkas bal oldalára csúszva. A két combcsont erősen szétcsúszott, ugyanakkor térdnél összeérnek.

Melléklete: nincs.

101. *sír ÉNy—DK* (Ny-ra 7 vonás), rossz megtartású csontváz.

Bolygatott váz, medencétől fölfelé hiányzik. Lábszár-csontok és bal alkarcsont eredeti helyzetben.

Melléklet: (13. kép) jobb combcsont külső oldalán *vaskés*. Négyyszögletes keretű, kerek átmetszetű a szemérem-csont alatt előkerült *vascsat*.

102. *sír ÉNy—DK* (Ny-ra 6 vonás), csh: 97 cm, rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott gyermek váz, erősen felhúzott jobb lába jobbra dőlt, koponya természetellenesen rá-simulva a jobb kulcscsontra.

Melléklete nincs.

103. *sír ÉNy—DK* (Ny-ra 4 vonás), csh: 153 cm, igen rossz megtartású.

Az eredetileg háton fekvő, nyújtott helyzetű váz erősen bolygatott, borda-, csigolya-, medencecsontok nem eredeti helyükön fekszenek. A bal felkarcsont rácsúszott az alkarcsontra, így ezek a combcsont felső végével és a medencecsonttal egyvonalban találhatók. Erősen felhúzott lábai úgy csúsztak szét, hogy a két combcsont közé esett be a két alsó lábszárcsont.

Melléklete: nincs.

104. *sír ÉNy—DK* (Ny-ra 1 vonás), csh: 158 cm, rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, koponya balra billent, arc-koponya hiányzik.

Melléklete: nincs.

105. *sír ÉNy—DK* (Ny-ra 7 vonás), csh: 153 cm, rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz. Felső test és koponya kissé jobbra billent.

Melléklet: (13. kép) a bal medencecsont fölött téglalap alakú, igen töredékes *vascsat* (szétporlott).

106. *sír É—D*, csh: 165 cm, rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, jobb kar kissé felhúzva, a jobb oldalán fekvő koponya rásimul a jobb kulcscsontra.

Melléklet: (13. kép) jobb oldalon az alsó bordák között a jobb medencelapát felső végénél trapéz alakú *vascsat* pecekkel (2,5×2,7 cm), az agykoponya mögött, közvetlenül mellette *állatcsont*.

107. *sír ÉNy—DK* (Ny-ra 3 vonás), csh: 147 cm, rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz. Lábak kissé felhúzva, balra billentek, koponya bal oldalán fekszik, a váz úgy helyezkedik el, mintha a bal oldala végig alá lett volna támasztva valamivel.

Melléklet: (13. kép) a bal combcsont külső oldalánál lekerekített sarkú, négyszög alakú *vascsat*.

108. *sír ÉK—Dny* (K-re 5 vonás), csh: 138 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, bal alkar és kézfej a bal medencelapát és combcsont alá csúszott. Eredetileg erősen alátámasztott koponyája a bal kulcscsontra billent.

Melléklete: nincs.

109. *sír ÉNy—DK*, csh: 140 cm, rossz megtartású.

Hiányos csontváz, a csontok nagy része szétporladt, koponya balra billent.

Melléklet: (13. kép) a bal alsó és felső lábszárcsont között nagyméretű, téglalap alakú *vascsat* pecekkel (3,8×3,4 cm).

110. *sír ÉK—Dny* (K-re 2 vonás), csh: 153 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz.

Melléklet: (13. kép) a bal csípőcsont külső oldalánál négyyszögletes *vascsat* pecekkel, kerete alul a tüske alatt kihegyesedő (3,8×3,4 cm). A sír földjéből előkerült még *kova* (2 db), és egy töredékes *vaskés*.

111. *sír ÉK—Dny* (K-re 5 vonás), csh: 166 cm, rossz megtartású.

Jobb oldalán fekvő, erősen zsugorított váz. Jobb kar könyökben felhúzva, kézcsontok az áll alatt, a felhúzott bal kar alsó része a gerincoszlop közepén támaszkodik. Melléklete nincs.

112. *sír É—D*, csh: 130 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott női váz.

Melléklet: (13. kép) bal kéz ujjhegyei előtt *vastöredékek*, nyak körül kék-zöld fekete színű dinnyemag, orsó, gömbszelet alakú *üvegpasztagyöngyök*, koponya alatt *csonttű* hegye.

113. *sír ÉNy—DK* (Ny-ra 3 vonás), csh: 159 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, a felső test 5–7 cm-rel mélyebben fekszik, mint az alsó, s így a váz balra billent. Karok nyújtva a test mellett.

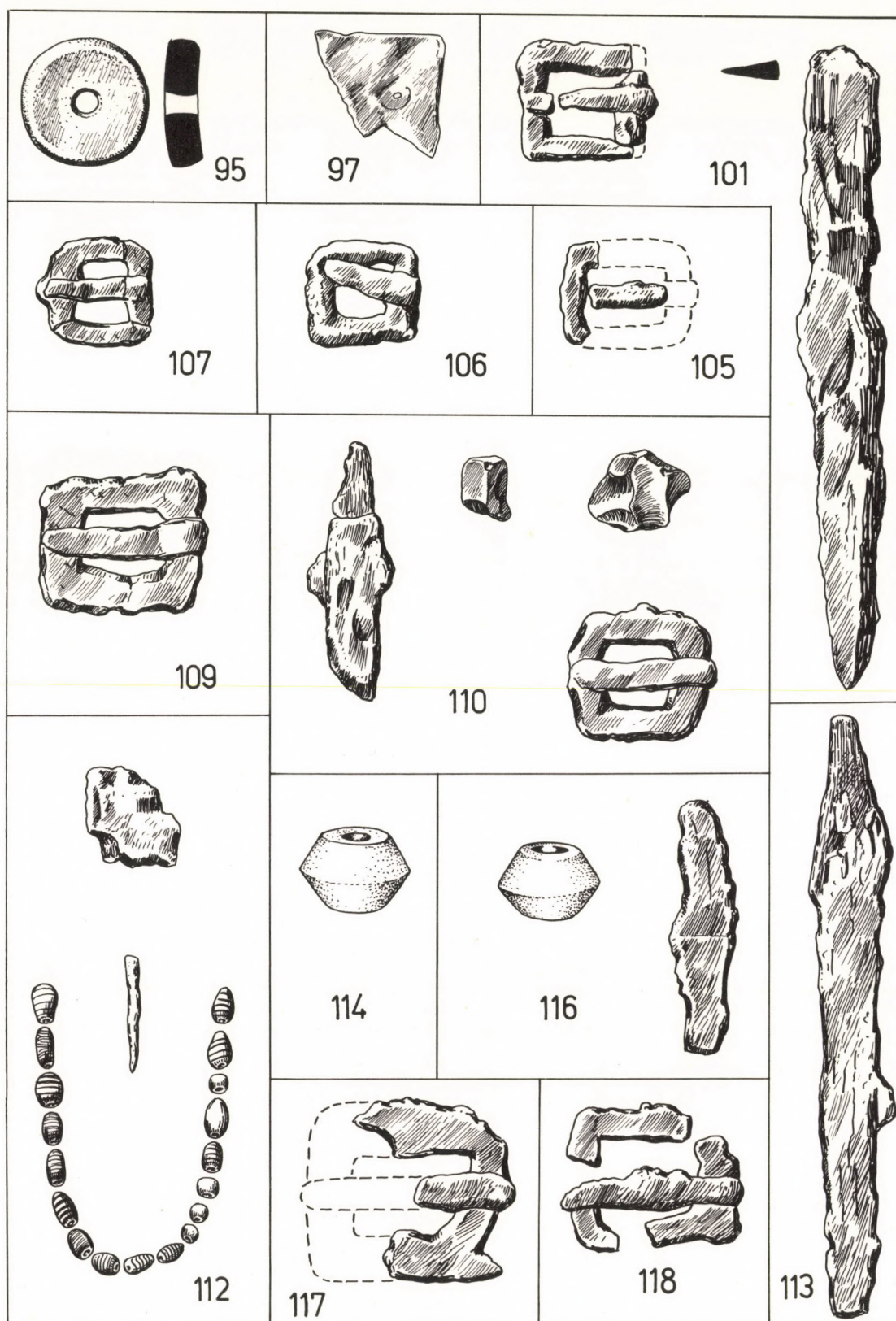
Melléklet: (13. kép) hosszú egyenes *vaskés*, hegye hiányzik.

114. *sír ÉNy—DK* (Ny-ra 4 vonás), csh: 145 cm, igen rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott női váz.

Melléklet: (13. kép) a jobb térdcsont belső oldalán ket-tős csontakúpos, barna-fekete foltosra égett *orsógomb* (m = 1,55 cm, sz = 2,6 cm).

115. *sír Dny—ÉK* (Ny-ra 7 vonás), jó megtartású csont-váz.

13. kép Kaba-Bitózug (2 : 3)

Abb. 13 Kaba-Bitózug (2 : 3)

Jobb oldalára zsugorított.
Melléklete: nincs.

116. *sír* ÉK—DNY (Ny-ra 10 vonás), csh: 164 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott női váz. Koponya jobbra billent. Melléklet: (13. kép) jobb csípőcsont mellett kettős csontkakúpos *orsógomb*, a jobb combcsont alatt *vaskés* kis töredéke.

117. *sír* ÉK—DNY, csh: 160 cm, jó megtartású.
Bolygatott *sír*.

Melléklet: (13. kép) töredékes *vascsat*.

118. *sír* É—D, csh: 152 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott, feltehetően férfi váz. Mindkét lábfej befelé fordítva.

Melléklet: (13. kép) téglalap alakú *vascsat* pecekkel.

119. *sír* ÉK—DNY (K-re 6 vonás), csh: 74 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő, 6 év körüli gyermek váza.

Melléklete: nincs.

120. *sír* ÉNy—DK (Ny-ra 2 vonás), csh: 145 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, a gerincoszlopon fordított, 'S' alakú görbület. A két alkar a medencelapátok peremén nyugszik, s az ujjhegyek a szeméremcsont előtt érintik egymást. Kissé felhúzott jobb lába jobb oldalra dőlt. Koponya igen töredékes.

121. *sír* ÉK—DNY (a sírgödör tájolása), a sírgödör foltjának hossza 160 cm.

Teljesen bolygatott *sír*.

Melléklete: nincs.

122. *sír* ÉK—DNY (K-re 10 vonás), csh: 154 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz. Kézfejek a medencén nyugszanak.

Melléklete: nincs.

123. *sír* ÉNy—DK (Ny-ra 1 vonás), csh: 161 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz.

Melléklet: (14. kép) a csigolyák alsó részénél igen töredékes *vascsat*. A bal medencecsont fölött a bal alkar belső oldalánál vasból készített, téglalap alakú sima *veret*, kampó alakú felerősítést szolgáló taggal.

124. *sír* ÉK—DNY (K-re 4 vonás), csh: bal oldali váz 151 cm, jobb oldali váz 155 cm, rossz megtartású.

Kettős *sír*, a jobb oldali csontváz erőteljesebb, a bal oldali gracilis. A bal oldali váz teljesen féloldalt fekszik, a jobb oldali váz kissé a bal oldali felé fordult, a jobb oldalával. A jobb oldali váz alsó lábszára a bal oldalin helyezkedik el. (2. kép)

Melléklet: (14. kép) az alsó lábszár alatt *vaskés* töredéke.

125. *sír* ÉK—DNY (K-re 1 vonás), csh: 163 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz.

Melléklet: (14. kép) a bal medencecsont belső ívének négyszögletes *vascsat*, és egy másik *vascsat* töredéke, a combcsont alatt töredékes *vaskés*.

126. *sír* ÉNy—DK, csh: 126 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott fiatal váz. Karok a test mellett.

Melléklete: nincs.

127. *sír* Gyermekekoponya.

Melléklete: nincs.

128. *sír* ÉNy—DK (Ny-ra 2 vonás), csh: 163 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, karok a test mellett.

Melléklet: (14. kép) jobb lábfej külső oldalánál barna-fekete foltosra égett, rosszul iszapolt, váza forma *edény*, nyaka összeszűkülő, pereme ferdén levágott ($m = 22$ cm, száj átm. = 9,5 cm, fenék átm. = 9,2 cm). A *sír* földjéből került elő, rövid egyenes *kés* fatok maradványával ($h = 9,2$ cm, nyél $h = 2,4$ cm, penge sz = 2,1—1,5—1 cm), *vascsat*, ép, téglalap alakú kerettel, tuskével ($4,6 \times 3,5$ cm). Téglalap alakú *vascsat* töredékei. Rövid kis *ácskapocs* ($h = 2,9$ cm, $m = 1,7$ cm).

129. *sír* ÉNy—DK (Ny-ra 2 vonás), csh: 153 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, karok lazán nyújtva a test mellett.

Melléklet: (14. kép) a bal könyökhajlat belső oldalánál *orsógomb*, füstös fekete színű, hordóforma. A jobb medencecsont alatt téglalap alakú *vascsat* pecekkel.

130. *sír* ÉK—DNY (K-re 4 vonás). Jó megtartású csontváz.

A nyújtott váz a bokacsonttól a combcsont kétharmadáig van meg. Bolygatott felnőtt váz.

Melléklete: nincs.

131. *sír* ÉK—DNY, csh: 95 cm, rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott gyermek váz. Alkarcsontok, valamint a jobb oldali medencelapát hiányzik.

Melléklete: nincs.

132. *sír* Feldúlás nyomait nem találtuk. Csak a koponya volt a sírgödörben.

Melléklete: nincs.

133. *sír* Csak a koponya maradt meg, a 132-es sírtól 1 m-re.

Melléklete: nincs.

134. *sír* ÉK—DNY (K-re 2 vonás), csh: 153 cm, rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, karok a test mellett nyújtva.

Melléklet: (14. kép) a nyaktájékon *üvegpassztagyöngyök*, orsó alakúak. A koponya alatt fél pár nyitott *bronz fülbevaló*, fekete gyöngy csüngővel. A jobb medencecsont felső belső oldalán keskeny keretű, téglalap alakú *vascsat* tuskével ($3,6 \times 2,8$ cm).

135. *sír* ÉK—DNY (K-re 2 vonás), csh: 143 cm, rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, a bal kar csípő-, és bordacsontok hiányoznak. A csontok nagy része szétporladt.

Melléklete: nincs.

136. *sír* ÉK—DNY (K-re 7 vonás), csh: 110 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz. Bal felsőkar, vállcsont, és koponya bolygatás nyomait mutatja.

Melléklet: (14. kép) a jobb combcsont külső oldalán egyenes *vaskés* ($h = 13,5$ cm). A bal alsó lábszárcsont külső oldalától 5 cm-re *szárnyacsont*.

137. *sír* ÉK—DNY (K-re 4 vonás), csh: 142 cm, közepes megtartású.

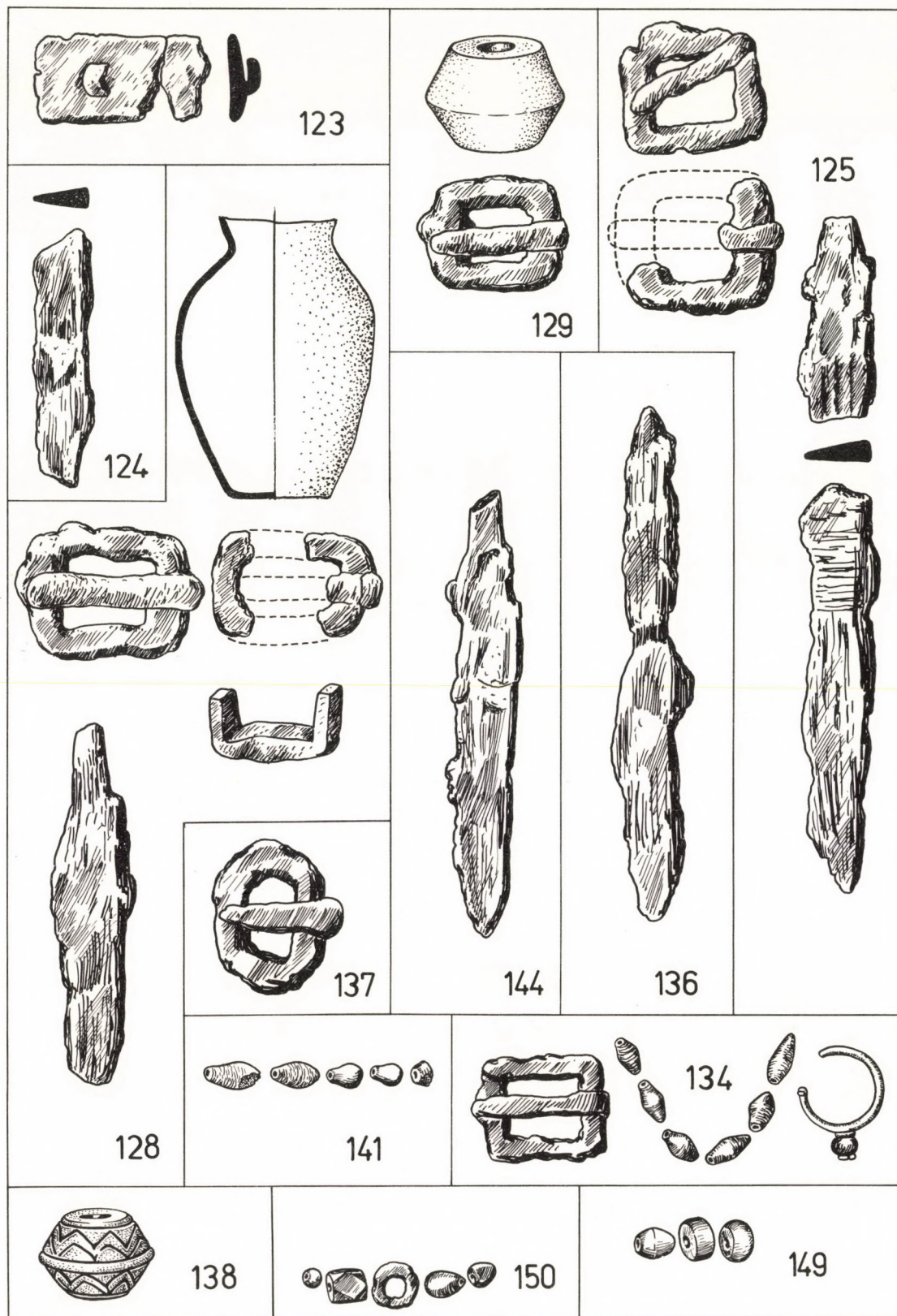
Háton fekvő, nyújtott váz. Koponya balra billent, s közvetlenül a bal kulcsont fölött helyezkedik el.

Melléklet: (14. kép) a bal combcsont belső oldalán ovális *vascsat* pecekkel ($3,3 \times 4$ cm). A bal lábfej belső oldalán *szarvasmarha bordacsontja*.

138. *sír* ÉK—DNY (K-re 5 vonás), csh: 142 cm, rossz megtartású.

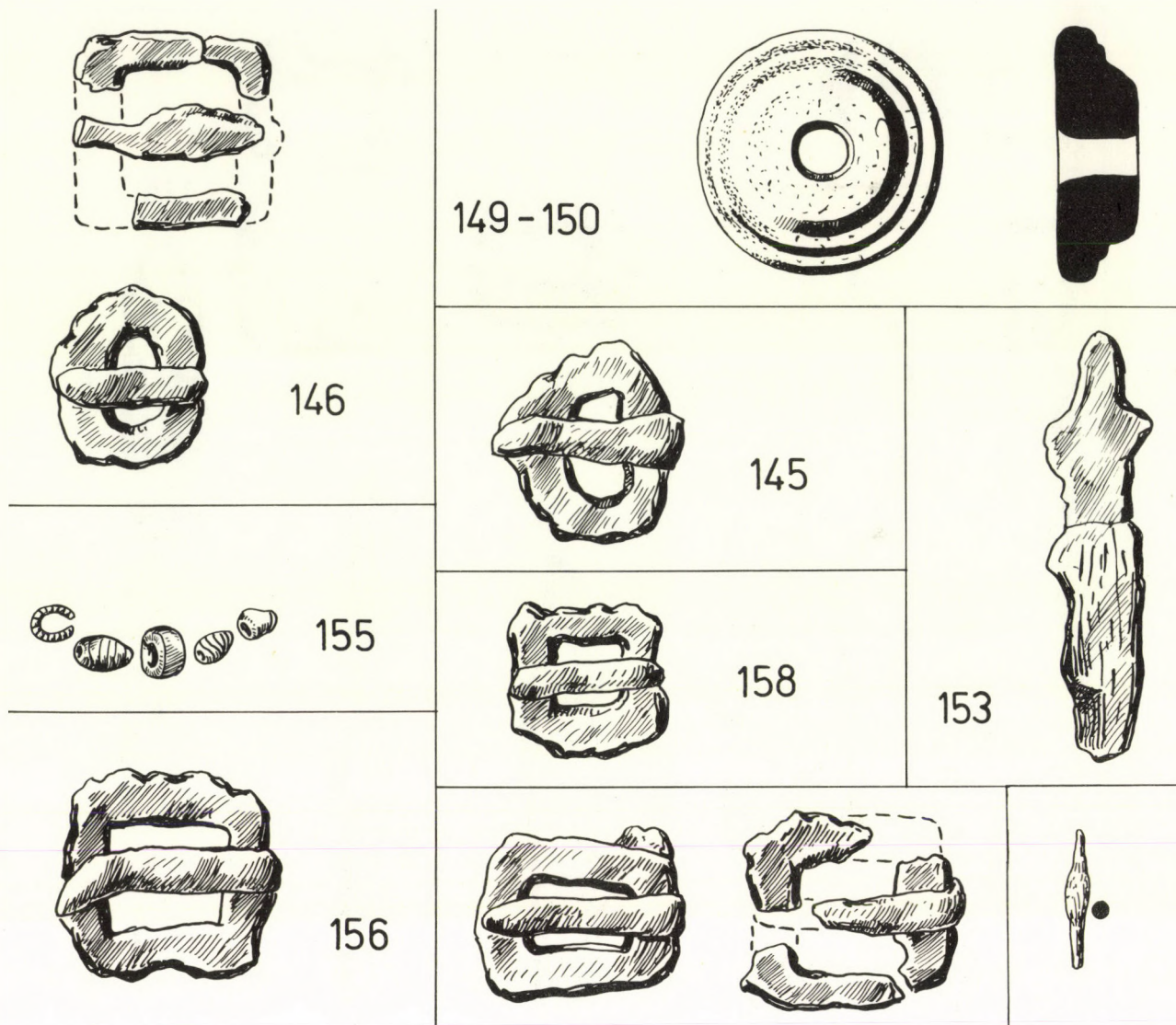
Háton fekvő, nyújtott váz, a jobb combcsont és alsó lábszárcsont hiányzik, a medencecsonttól lefelé bolygatás nyomai láthatók.

Melléklet: (14. kép) a bal alkar mellett a könyöknél kettős csontkakúp alakú *orsógomb*. Palástját két körbefutó bekarcolt vonal közötti párhuzamos cikk-cakk vonal díszíti ($m = 1,9$ cm, $sz = 2,4$ cm).

14. kép Kaba-Bitőzug (2 : 3; edény 2 : 5)

Abb. 14 Kaba-Bitőzug (2 : 3; Gefäß 2 : 5)

15. kép Kaba-Bitózug (2 : 3)

Abb. 15 Kaba-Bitózug (2 : 3)

139. sír ÉK—DNy (K-re 3 vonás), csh: 150 cm, jó megtartású.
Háton fekvő, nyújtott váz. Jobb kéz a medencén nyugszik, bal kéz a medencecsont mellett.
Melléklete: nincs.

140. sír ÉK—DNy (K-re 1 vonás), csh: 146 cm, közepes megtartású.
Háton fekvő, nyújtott váz. Karok a medencecsonton nyugszanak. Két láb szorosan zárva, lábfejek párhuzamosan egymás mellett.
Melléklete: nincs.

141. sír ÉK—DNy (K-re 3 vonás), csh: 153 cm, jó megtartású.
Háton fekvő, nyújtott váz. A medencecsonttól fölfelé erős bolygatás nyomai látszanak.
Melléklet: (14. kép) dinnyemag, orsó és kettős csonkakúp alakú *pasztagyöngyök*.

142. sír ÉK—DNy (K-re 2 vonás), csh: 109 cm (mérhető hossz), rossz megtartású.
Eredetileg háton fekvő, nyújtott váz, bolygatott, alsó lábszárcsontok, a bordacsontok nagy része és a csigolyacsontok hiányoznak.
Melléklete: nincs.

143. sír Csh: 160 cm (feltételezett hossz), közepes megtartású.
Csak a jobb comb-, és alsó lábszárcsont, valamint a bal lábszárcsont helyezkedik el eredeti helyén.
Melléklete: nincs.

144. sír ÉK—DNy (K-re 1 vonás), csh: 124 cm... (koponya nélkül), jó megtartású.
Háton fekvő, nyújtott váz. Jobb kar a test mellett, a bal felkarcsont hiányzik. Koponya környéke bolygatott.
Melléklet: (14. kép) a medencecsont és a combcsont alatt *vaskés*.

145. sír ÉK—DNY (K-re 1 vonás), csh: 158 cm, közepes megtartású. Háton fekvő, nyújtott váz. Erősen felhúzott jobb lába oldalra dőlt.

Melléklet: (15. kép) kissé bolygatott jobb medencecsontja fölött tojásdad foromájú, a pecek alatt kissé kicsúcsosodó *vascsat* (3,5×3,4 cm).

146. sír ÉK—DNY (K-re 2 vonás), csh: 160 cm, közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, koponya a bal oldalán fekszik.

Melléklet: (15. kép) a jobb medencecsont belső oldalánál ovális *vascsat* pecekkel (átm. = 2,9×3,5 cm). A két combcsont között a térd fölött *vascsat*. A tarkó alatt *állatcsont*.

147. sír NY—K (É-ra 6 vonás), gödör hossza: 115 cm, csontváz állapota: közepes megtartású.

Jobb oldalára zsugorított, feldúlt váz.

Melléklete: nincs.

148. sír ÉK—DNY (K-re 7 vonás), csh: 150 cm, jó megtartású.

Eredetileg háton fekvő, nyújtott váz. A két medence-lapáttól fölfelé erősen bolygatott. A koponya arckoponya része megfordítva, É-ra néz.

Melléklete: nincs.

149. sír ÉK—DNY (K-re 2 vonás), csh: 87 cm, rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott gyermek váz. Medence hiányzik és a bal combcsont is. A felsőtest bolygatottnak látszik. Melléklet: (14. kép) a nyak tájékáról *üvegpasztagyöngyök* kerültek elő.

150. sír ÉNY—DK (NY-ra 2 vonás), csh: 73 cm, rossz megtartású.

Háton fekvő, nyújtott gyermek váz. Jobb combcsont hiányzik.

Melléklet: (14—15. kép) a nyak tájékáról kék és zöld színű üvegpasztából készült dinnyemag-, hasáb-, orsó formájú *gyöngyök* és egy szem achátgyöngy került elő. A 149—150. sír közötti földből előkerült egy téglaszínű, talpas barbaricum terra sigillata talpából készített *orsókarika*, közepén fúrt lyukkal (átm. = 4,8×4,7 cm), valamint egy vékony kis zárt *vaskarika* (átm. = 1×1 cm).

151. sír A vázból csak a koponyát találtuk.

Melléklete: nincs.

152. sír A vázból csak a koponyát találtuk.

Melléklete: nincs.

153. sír ÉK—DNY (K-re 6 vonás), csh: 140 cm... (koponya nélkül), közepes megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz, koponya a szeméremcsonton. Melléklet: (15. kép) a jobb medencecsont alatt egy trapéz alakú *vascsat* pecekkel (3,8×2,5 cm). A két combcsont között *vascsat*, töredékes. A váz felszedése közben a derék tájékáról *vaskés* került elő.

154. sír Csak a lábszárcsontok alsó részénél találtunk néhány csonttöredéket.

Melléklete: nincs.

155. sír ÉNY—DK. Igen rossz megtartású csontok.

Fiatalkorú gyermek csontváza. Csontok nagy része elporladt. Melléklet: (15. kép) a nyak tájékáról hasáb-, dinnyemag-, és orsó formájú *üvegpasztagyöngyök* kerültek elő.

156. sír A sír gödrének tájolása ÉK—DNY (K-re 6 vonás). Rossz megtartású csontok.

Erősen bolygatott.

Melléklet: (15. kép) a derék tájról négyszögletes, ép *vascsat* került elő (4,4×4,1 cm).

157. sír DNY—ÉK, csh: 90 cm, közepes megtartású.

Hátán zsugorított női váz. Két láb erősen felhúzva két oldalra oly módon, hogy a comb és alsó lábszárcsontok csaknem összeérnek. Jobb kar könyökben erősen felhúzva a felkarcsont mellé, kézfej a jobb kulcsont alatt, bal kar ugyancsak szorosan felhúzva a felkarcsont mellé, a felkarcsonton kívül található. Látszik a vázon, hogy természetellenes helyzetben kötötték meg a halottat. (3. kép)

Melléklete: nincs.

158. sír ÉNY—DK, csh: 130 cm (koponyája nincs), gödör feltájának hossza: 180 cm, rossz megtartású csontváz.

Háton fekvő, nyújtott váz, bolygatott. Koponya, jobb karcsontjai, bal alkarcsont hiányzik. A két szárcsapocscsont külön található a váz mellett. Bordacsontok hiányoznak, a jobb medence-lapát letörve.

Melléklet: (15. kép) a bal combcsont belső oldalánál a szeméremcsont alatt ép négyszögletes *vascsat*, előre nyúló pecekkel (3,1×2,9 cm).

159. sír ÉK—DNY (K-re 3 vonás), csh: 162 cm, jó megtartású.

Háton fekvő, nyújtott váz. Jobb kézfej a jobb medencecsonton, bal kézfej a gerincoszlop alsó szakaszán nyugszik.

Melléklete: nincs.

160. sír ÉNY—DK, csh: 80 cm, rossz megtartású.

Feldúlt gyermekváz. Koponya összetörve.

Melléklet: a sír fölött egy kis *edény* (széthullott).

III. Temetkezési szokások

1. Sír-gödör

A halottak számára ásott gödör, formájára nézve a Kaba-bitózugi temetőben hiteles megfigyelést csak 17 esetben, az 10,6%-ánál tudtunk végezni. A kirajzolódott sírfolt, majd sírgödör is téglalap alakú volt 16 esetben (1, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 19, 20, 21, 52, 56, 93. sír), csak a 8. számú sír fej felőli rövidebb oldala volt lekerekítve. A többi sír esetében a sírgödör alakját nem tudtuk megállapítani.

A feltárás során mélységadatokat a sírlapokon nem jelöltünk, mert a földmunkák a talaj legyalulása révén igen előrehaladott állapotban voltak. Így nem lehetett már valós mélységadatokat rögzíteni.

A feltárt 160 sírból 42 bolygatás nyomait viselte magán. Teljesen feldúlt volt 15 sír (7, 34, 35, 36, 72, 78, 80, 93, 103, 117, 121, 142, 143, 154, 156. sír). Részben bolygatott 27 sír, mégpedig a következő megoszlásban: 18 sír esetében a felsőtest szenvedett bolygatást — medencétől fölfelé (2, 20, 22, 26, 38, 65, 70, 79, 101, 130, 131, 135, 136, 141, 147, 148, 149, 158. sír). Medencétől lefelé mutat bolygatásnyomokat 9 sír (37, 51, 53, 67, 81, 87, 138, 145, 160. sír). Ezek közül kifejezetten a medence — és csakis az mutatott bolygatást a 145. sír esetében! A Kaba-bitózugi résztemető — mert nem tekinthetjük teljes temetőnek a környék nagyfokú beépítettsége és bolygatása miatt — 26,2%-os bolygatást mutat (42 sír összesen), amelyből 42,8% (27 sír) részlegesen feldúlt. A gépi földnyesés miatt nem sikerült a feldúlt sírok esetében semmiféle, a sírrablók által ásott

gödrt észlelni. Ide kívánczik annak a ténynek az elemzése is, hogy igen nagy számú (40) sír esetében bolygatás nyomai a csontvázon nem észlelhetők, de mellékletük sem volt. A melléklet nélküli bolygatlan sírok a temető 25⁰/₀-át teszik ki [5, 6, 13, 25, 32, 37, 39, 48, 52, 54, 55, 58, 63, 71, 73, 88, 94, 96, 98, 99, 100, 102, 104, 108, 111 (zsugorított), 115 (zsugorított), 119, 120, 122, 126, 127 (csak koponyatemetés), 130, 132 (csak koponyatemetés), 133 (csak koponyatemetés), 139, 140, 151 (csak koponyatemetés), 152 (csak koponyatemetés), 157, 159. sír]. Mivel rablókra megfigyelésre lehetőségem nem volt, felmerülhet a melléklet hiányának magyarázatára az is, hogy a bolygatás akkor történt, mikor a vázcsontokat még az inak, hús összetartották. Nagyobb a valószínűsége azonban egy másik megoldásnak. Az ugyancsak melléklet nélküli, de bolygatott sírok száma jóval kevesebb 19 (11,8⁰/₀). Ha a temetőterképet alaposan szemügyre vesszük a melléklet nélküli bolygatlan sírok körülveszik, vagy karéjozzák a bolygatott — korábban feltételezhetően gazdagabb sírokat. Így azok nem véletlenül kerültek el a sírrablók figyelmét, hanem akarattal hagyták figyelmen kívül, mert tudhatták, hogy azokból nincs mit elrabolni.

2. A halottak sírbahelyezésének módja

a) *Általános temetési szokás* — a teljes tetem sírba helyezése, a hátára fektetve, két karja nyújtva a test két oldalán.

b) *Általánostól eltérő temetési módok*

— *csak a koponya sírba helyezése*

Ásatásom során 7 sírban (4,3⁰/₀) sikerült megfigyelni a temetésnek ezt a módját. Minden esetben bolygatatlan, melléklet nélküli sírról van szó. Hat esetben ezek felnőtt egyének koponyái (59, 60, 132, 133, 151, 152. sír), egy esetben gyermekkoponya, a 127. sírnál. Előfordul koponyatemetés Kiskőrösön is a 157. sírnál (HORVÁTH 1935, 57), ezek a sírok minden esetben a temető sírcsoportjainak a szélén helyezkednek el, a 132, 133 és 151. sírok esetében el is különülnek attól, egy bizonyos szélességű, üresen hagyott sávval.

— *koponya nélküli temetés*

Ezt, a temetőnkben is előforduló temetési módot, nevezetesen a koponya hiányát, s rendben fekvő vázat figyeltek meg az Üllő 115 és 162. sír; Kiskőrös 27, 34, 65, 149 és 156. sír esetében (*ibid.*, 56). Kabán ez a temetési mód fordult elő a 83, 88, 144, 158. sírok esetében. Minden kétséget kizáróan a 83 és 88. sírban — ahol a többi csont anatómiai rendben helyezkedik el — bolygatásnak nyoma sincs, a vázcsontok épek.¹ Ha elfogadjuk is a 144. és 158. sírok esetében a dekapitulációt, ezt esetünkben bolygatás kísérte (*ibid.*). Avar temetők elemzése kapcsán hiányzó koponyákkal, a koponya különböző helyre tételével, több kutatónk foglalkozott (Cs. SÓS 1955, 217—220; BÓNA 1957, 168; KOVRIG 1963, 240; BAKAY 1973,

75). A kabai bolygatott dekapitulált sírokban lelt mellékletek vaskés (144. sír) és vascsat (158. sír). A bolygatatlan két koponya nélküli sír egyike melléklet nélküli, a másikkól egy durva, kézzel formált fazék került elő.

— *koponya a medencecsonton helyezkedik el*

Egyetlen esetben, a 153. sírnál tehettem ilyen megfigyelést. A csontok pontos anatómiai rendben helyezkedtek el, bolygatás nyomát nem észleltem, a koponya a medencecsont fölött helyezkedett el, attól 3—5 cm vastag földréteg választotta el. Ez a halottcsontkítás kétségtelen bizonyítéka. A koponya a medencén feküdt, Üllő 119. sír; Kiskőrös 58. és 180. sírjában is, de itt bolygatott volt a váz (HORVÁTH 1935, 57).

— *koponya a kulcscsonton fekszik*

Természetellenes helyzetet mutató a jobb- (19, 102, 106. sír), vagy bal kulcssontra (108, 146. sír) simuló koponya is. Ez erőszakos külső beavatkozás — csigolyatörés — eredményeként jöhetett létre.

c) *Zsugorított temetési mód*

— *jobb oldalán zsugorított váz* mindkét karja az áll alá erősen felhúzva, láb szintén. A 111. és 147. sír ilyen, valamint a 115. sír. Ez a temetési mód nem idegen az avarokban. Kabán is, mint pl. Halimbán (TÖRÖK 1972, 191) a temető szélén fordul elő, tájolásbeli eltérés is hangsúlyozza elkülönülését.

— *háton fekvő zsugorított* a 157. sír (3. kép), mely a temető mindhárom csoportjától elkülönülten található. Tájolásbeli eltérése is (DNY—ÉK) elkülönítését célozhatja. Mindkét karját könyökben erősen meghajlították, felhúzták a felkarcsont mellé, a lábak szétterpesztve, oldalra erősen felhúzva. Az idős egyén általánostól igen eltérő eltemetési módja miatt, feltételezem, hogy boszorkány (vagy saman) sírral van dolgom.

d) *Felhúzott lábbal* vagy lábakkal temettek a 17, 41, 45, 96, 106, 107, 120, 145. sírba. (5⁰/₀) Előfordult ez a temetési rítus Andocsón is, az újhalastói temetőben (GARAM 1972, 169).

e) *Jobb vagy balkéz a medencén* nyugszik a 23, 31, 47 és 139. számú sírokban. Garam Éva is megfigyelte ezt a temetkezési szokást Andocsón. (*ibid.*,)

— *mindkét kéz a medencére helyezve* enyhe ívben 4 sírban (44, 120, 122, 140) került elő.

— *jobb kézfej a jobb medencecsonton, bal a két alsó borda íve között* egy esetben a 159. sírban volt.

f) *Kettős temetkezések*

A feltárt temetőben 2 kettős temetkezés volt. A 3. sírban nő és a jobb oldalára helyezett gyermek vázat találtunk. A 124. sírban nő és a jobb oldalára helyezett férfi vázat leltünk. (2. kép). Megfigyelte ezeket a temetési módokat Horváth is, Üllő, 30, 56, 69, 154 és 199. sírjaiban; valamint Kiskőrös 13, 29, 97, 123, 156 és 167. sírokban (HORVÁTH 1935, 54—55). A Kaba-bitózugai avar temető 160 sírjából 39 sírba (24,3⁰/₀) történt az általánostól eltérő módon a temetés.

3. Halotti tor és áldozat nyomai

Vödör, kézzel formált durva agyagfazék, melyben folyékony élelmet adtak a túlvilági útra, illetve állatsont 16 sírban (10⁰/o) volt.

Vödörfül, s a vasalás pántjai a 2. számú felnőtt sírből került elő.²

Edény hat sírből (3,7⁰/o) került elő, ebből a 160. gyermek sír, a többi (12, 47, 83, 74, 128. sír) felnőtt. Az edények elhelyezése változó: két esetben a bal láb mellett (12, 47. sír), a 83. sírnál lábfejek előtt, a 128. sírnál a jobb lábfej külső oldala mellett, s a 74. sírban a koponya mögött jobb oldalon találtuk meg.

Allatsont nyolc sírban (19, 66, 87, 92, 106, 136, 137, 146.) fordult elő. Ezek szárnyas-, birka- és szarvasmarha csontok voltak. Az 56. férfisírban a szeméremcsontok közül tojás került elő. Ürbőpusztán (BÓNA 1957, 171) 3 későavar férfisírből került elő tojás. Balinka Mecserpusztán az 1. számú férfisírban a bal kézfej előtt és a két lábfej között volt 1—1 darab (KRALOVÁNSZKY 1963, 166). A IX. századi későavar Ártánd Állami Gazdasági temető 51, 73, 82, 196. sírjaiban is talált az ásató tojás mellékletet.³ Kabán tojás adása mellékletként tehát egy esetben fordult elő (56. sír). Az elhelyezés módja is megerősíteni látszik, hogy termékenység mágiával kapcsolatos a sírba helyezése.⁴

4. Tájolás

A Kaba-bitózugai avar temető 160 sírjából 159 értékelhető tájolás szempontjából.⁵ A sírok zöme É—D főirányítású. Pontosan É—D-i a tájolása a koponyatemetkezések közül háromnak (127, 132, 133). ÉNy—DK-i irányítású 66,2⁰/o; (106 sír). ÉK—DNy-i 45 sír (28,1⁰/o). Tehát az É—D-i főirány szerint temették el az avar közösségnek 154 tagját (96⁰/o).

Ellentétes irányítású az 53. sír DK—ÉNy-i tájolásával. Az É—D-i főiránytól Ny-ra mutat eltérést a 115. sír és a 157. (boszorkánysír?) tájolása.

Egyetlen Ny—K-i sír a zsugorított helyzetű 147. számú.

Tájolás szempontjából is eltérő a három elkülönülő csoport a temetőben. A legnagyobb számú sírcsoportra (113 fő) az ÉNy—DK-i irányítás a jellemző. Ez alól csak 18 kivétel van. ÉK—DNy-i irányítású 17 sír (5, 11, 13, 21, 36, 49, 58, 62, 85, 87, 92, 96, 97, 98, 108, 111. számú sírok), és a DK—ÉNy-i irányítású 53. sír.

A 19 fős középső kis csoportból 10 ÉK—DNy-i irányítású, 9-é ÉNy—DK-i.

A 25 fős ÉK-en elhelyezkedő harmadik csoport tájolási elhajlása ÉK—DNy, 15 sírral, ÉNy—DK-i a 126, 128, 129. Ny—K-i 1 sír, É—D-i 3 sír (127, 132, 133.).

IV. A sírok leleteinek elemzése, értékelése

A 160 síros Kaba-bitózugai avar temetőben a populáció 145 felnőtt tagját és 16 gyermeket temettek el. A feltárás során tett antropológiai megfigyeléseim⁶ és a mellékletek alapján teljes bizonyossággal nem különíthetők el a sírok nemek szerint, csak néhány esetben. Így bizonyosan női sírnak tartok 14-et (9, 10, 15, 39, 51, 62, 100, 112, 114, 116, 124/a, 129, 138, 157.), férfisírnak 13-at (11, 16, 18, 21, 27, 35, 36, 56, 74, 87, 110, 118, 124/b. sír).

Férfisírok

Övdiszek: Két sírban volt öntött bronz övgarnitúra. A 27. számú bolygatatlan sírban az övet megoldották a sírba helyezéskor. Az, — esetünkben szétcsúszott, így kerülhettek a csüngős, szárnyas griffábrázolásos veretek, kisszíjvégek a medencecsont alá, a lyukvédővel, koptatóval együtt. A csat találási helye is ezt erősíti meg. Ez ugyanis a jobb medencecsont külső alsó pereme alól került elő, míg a nagyszíjvég a bal medencecsonton. A másik — a 87. sír medencéjének környéke bolygatott, így az övgarnitúra elhelyezkedése nem nyújt támpontot a sírba helyezési rítus rekonstruálására. A karikacsüngős veretek hosszú használat nyomait mutatják. Bizonyára pótolni is kellett viselője életében, mert öntött és lemezes veretek vegyesen találhatók közöttük. A férfiváz igen előrehaladott korú, görbe hátú (talán púpos?), s lelógó két karja is — mely törzsét kertezi — korpulens egyénre utal. Nagyszíjvégének állalatakjain már csak a bóbíta és karom emlékeztet a griffre. Az eredeti jelentést hordozó griff ábrázolás már elnyújtott testű ragadozóvá vált, melyek hajlékonysága szinte növényi ornamentikába megy át. A feldulás nem lehetett rabló célzatú, inkább rituális. Kése is a viseletnek megfelelően jobb oldalon helyezkedett el, sőt bal lába mellett is eredeti helyén volt a szárnyascsonk melléklet. Öntött bronzveret volt még a 16. és 36-os sírban (szíjvég), a 35-ösben övveretek. Lemezes veretek a 16. és 18-as számú férfisírokban. A 16-os sír kettős nagyszíjvége öntött, áttört bronz griffes előlap, s díszítetlen bronz hátlap (7. kép) — a bal alkar alatt elhelyezkedő díszítetlen lemezes kisszíjvég, valamint a medencecsontok fölött és alatt körbefutó 2,7 cm széles bronzsúly maradvány, nem mutatja az öv megoldását, ahogyan a 18-as sír sem. Itt is a csat és a lemezes szíjvég a viseletnek megfelelő helyen került elő. A 35. és 36-os sírok feldúltsági foka olyan, hogy a leletek elhelyezkedése a viselet rekonstruálásához nem visz közelebb.

Csatok: Az előkerült csatok formája téglalap, lekerített sarkú téglalap, trapéz és ovális. Egy-egy vascsat volt a 11, 16, 18, 74, 110, 118. sírban. Két-két csat került elő összesen 13 sírből. Ezek közül kettőben (4, 36. sír) bronz az egyik. A 4. sír trapéz alakú bronzcsatja a középvár kor végére datálja a sírt.

(KOVRIK 1963, 156—158; SZABÓ 1968, 43—44.) A 36-os öntött bronzcsatnak germán párhuzamai ismertek. A biztosan férfinak tartott sírok közül 3-ban volt 2—2 vascsat (21, 36, 56. sír), de a többi is nagy valószínűséggel besorolható lenne a férfisírok közé. Ilyen két vascsatos sírok a következők: 4, 12, 21, 29, 46, 56, 80, 82, 125, 128, 146, 153. sír. Egyetlen sírból került elő csak három csat — a 4. sírból.⁷

Kés, vaskarika, vaslánc: a kések vasból készültek, s a jobb oldalon függtek aprószemű láncon (27. sír) vagy vaskarikán (18. sír).

Bronz karperec: két sírban fordul elő (18. és 36. sír). Téglalap átmetszetű, bronzpántból készített karperec. A bolygatatlan 18-as számú sírban a bal csuklón volt.

Vascsiholó, kova: tűzszerszám két sírban fordult elő. A 74. sírban a bal kar mellett csiholó, s a 110. sírban két kovapattinték.

Vaskapcsok (koporsókapocs): a temető területéről 6 sírból került elő (11, 18, 30, 45, 87, 128. sír). Három sír ebből biztosan férfi, sőt kettőből veret is került elő (18, 87. sír).

Edény: Egyetlen férfisírból került elő, a 74. számúból; az általánostól eltérő módon a koponya jobb oldalánál (11. kép).

Lovassír

Két, teljes csontvázas lovastemetkezés a legnagyobb sírszámú temetőrészben fordult elő, csaknem egymás mellett. Közöttük három sír van, két felnőtt (74, s a 3. sír női váza), s a 3. sír gyermekváza. A 74. sír melléklettel közepesen ellátott (11. kép). A 3. sírből arany fülbevalópár került elő (5. kép). A 15. lovassír a vele együtt eltemetett női vázzal elentétes irányítású (DK—ÉNy), annak jobb oldalától 40 cm-re. Vele párhuzamosan fekvő női sírnak egyetlen melléklete a díszítetlen orsógomb. A hasán fekvő ló felszerszámozva került a sírba, s a felszerszámozás rendjének megfelelő helyen kerültek elő a mellékletek is. A 76. számú lovassír a melléklet nélküli 77-es számú sír jobb oldalától 70 cm-re fekszik a hasán, koponyája pedig a jobb oldalán nyugszik. A két lovassír az avarkori lovastemetkezések I. típusába tartozik (KISS 1962, 153), igen kevés van belőle s ez a „Korai avar I. típus nem jelentős” (BÓNA 1979, 17). A 76. sír kengyele a kora avar típus változataihoz sorolható. Az avarkor második felében a Tótipusztá-Igar csoportban és korában is megvan (BÓNA 1970, 255). Kengyelünk jó párhuzama az ürbőpusztai 8. sír kengyele is (BÓNA 1957, XXVI. t.; BÓNA 1970, 10. kép). A 15. lovassír tegezszegélyének faragásához párhuzam a középvár időben lelhető (BÓNA 1970, 255).

Női sírok

A leletanyag alapján is 14 sírt tudtunk biztosan elkülöníteni női sírként (9, 10, 15, 39, 51, 62, 100, 112, 114, 116, 124/a, 129, 138, 157. sír).

Orsógombok. A női sírok legjellemzőbb leletei ezek. 7 sírban találtunk. Zömükben kettőskónikus jól iszapolt díszítetlen példányok. Egy felnőtt női sírból került elő orsókarika (9. sír) és egy díszített példány a 38. sír mellékleteként.

Kések. Vaskés a 9, 112, 116. sírban volt. A 116-os sírban jobb oldalon helyezkedett el, a 9, 112. sír kése pedig a bal oldalon. A kések sírban rögzíthető helyére vonatkozóan végzett kutatásokat Tomka Péter (TOMKA 1972, 27—74).

Csat. Vasból készült, s két biztosan nőinek meghatározott sírból került elő (10, 129. sír).

Csonttű a 112-es sírban volt.

Gyöngyök: melyek igen rossz megtartásúak az 51. és 112-es sírből kerültek felszínre.

Fülbevaló az 51. és 62. sírban fordult elő.

Gyermeksírok

A 16 gyermeksírnak pontosan a fele volt mellékletekkel ellátva. A 77. sír mellé felszerszámozott lovat tettek, a 20, 49, 149, 150, 155. sírba gyöngyöt is helyeztek. A 49. sír kis halottját fülbevalóval látták el, a 136-os sírét vaskéssel, s szárnyas melléklettel. A 160. sír mellé edényt helyeztek. Itt is megfigyelhettem azt a szokást, amelyet az andocsi temetők feldolgozásánál rögzített Garam Éva, hogy a nagyobb lánykák mellé a fonás eszközét odatették (GARAM 1972, 178), de ez mindkét esetben orsókarika volt (95, 149. sír).

V. A viselet

A nemenkénti elemzés után felvázolható a Kaba-Bitőzugba temetkező közösség viselete. A nők övvel, csattal⁸ összefogott öltözetet viseltek. Övükről lógott le a kés, bal oldalon általában. Nyakukat üvegyöngyből készült, rövidebb, hosszabb füzér ékesítette. Fülükben nyitott, esetleg pecsétlős végű, ezüstözött bronz (51, 62. sír) gyöngycsüngős fülbevalót viseltek. Elképzelhető, hogy orsógombjukat bal oldalukon hordott tarsolyukban tartották. Ez ugyanis előkerült a jobb felkar belső oldalánál a 10. sírből. A bal alkar vagy bal kar belső oldalánál a 9, 15, 129. sírok esetében, külsőnél a 138. sírban, s a jobb térdcsont belső oldalánál a 114-es számúban.

A férfiaknál általános lehetett az öv viselete, s gyakori volt a kettős öv használata is. A társadalmilag kiemelkedő rangúak derekát díszítő ékesítette. Késük jobb oldalukon lógott láncon, vagy karikán átfűzött bőrszíjon, mely az övhöz kapcsolódott. Csuklójukon egyszerű, vékony bronzpántból készített karperecet viseltek. Tűzszerszámjuk (csiholó, kova) ugyancsak övükön függött, — a 74. sír tanúsága szerint a bal oldalukon. Ennek a közönségnek a férfiai a temető leleteiből megítélhetően nem viseltek fegyvert.

A közösség letelepedett, állattartó, gazdálkodó életmódot folytathatott, a sírokból előkerülő szárnyas-, birka-, szarvasmarha csontok erre utalnak.

VI. A temető „betelepítésének” rendje

Három jól körülhatárolható, elkülönülő csoport van a feltárt területen: az I., a II. és III. (4. kép). A legkorábbi a két, lóval eltemetett sír körüli csoport 46 sírral. Itt a viszonylag gazdagabb (3, 4, 15, 74, 76.) sírokat körbeveszik a melléklet nélküli szegényebb sírok. Ez után veszik használatba az I. temetőrész további kétharmadát oly módon, hogy a gazdagabb övgarnitúrási sírokat ÉNy—K—D—DNy irányú félkaréj alakban övezik a melléklet nélküli sírok. A temetőnek ebben a csoportjában a gyermeksírok a sírsorokba illeszkedően helyezkednek el. Elkülönítve a temető szélén a két, csak koponyát tartalmazó sír van (59. és 60.).

Az I.-gyel jelzett temetőrész utóbbi kétharmadának használatával egyidőben feltételezem a II. és III. temetőrész megnyitását. Ezek tájolásbeli eltérést is mutatnak.⁹ Ez a két közösség igen szegény — talán két csatlakozott kiscsalád — temetője volt. A gyermeksírok elkülönítése itt szembetűnő. Temetési szokásaik is bizonyos dolgokban mások lehettek.

VII. A temető használatának ideje

Az elenyészően kevés korhatározó jelleggel bíró tárgy alapján nehéz volt eldönteni a temető használatának idejét. A leletek összessége a temető korát a VIII. századba utalják, kezdete a VIII. század első harmadára esik.

Jegyzetek

1. Bakay Kornél elhamarkodottnak ítéli az általánosítást ilyen esetben, s nem tartja valószínűnek a dekapitulációt. En ebben az esetben a koponya hiányát csak ezzel tudom magyarázni (BAKAY 1973).
2. A csontváznak — melyben az elpusztult favödör vasalása tartozott — felső részét egészen a medencéig a földgyalu elnyeste.
3. Ezúton is hálásan köszönöm Kralovánszky Alánnak, hogy az általa feltárt, közöletlen Ártánd Állami Gazdaság (Róth-tanya) lelőhelyről előkerült IX. századi avar temető anyagának használatát, s a rá való hivatkozást engedélyezte.
4. Az ásató Ártánd-Nagyfarkasdombon gepida temetőben, s X. századi temetőben Püspökladány-Eperjes-völgyön figyelt meg tojásmelléklet adását. Míg a gepida temetőben edénybe helyezték (étel gyanánt),

5. Egy sír, a 84. számú, temetőterképre rajzolása nem történt meg.
6. Az antropológiai anyag feldolgozása folyamatban van a szegedi JATE Embertani Intézetében.
7. A 4. sír perec alakú nagy vascsatja tarsolyzáró lehetett. Germán csatok között általános ez a forma.
8. A Kaba Bitózugban feltárt temető 56 sírjában (35%) volt vascsat. Az előkerült csatok száma összesen 66 db.
9. E sírok tájolása zömében ÉK—DNy irányítású. Az elhajlás pontosabban keletre 0—4 vonás között mozog.

IRODALOM

BAKAY 1973
BÓNA 1957

BÓNA 1970
BÓNA 1979
GARAM 1972
HORVÁTH 1935

KISS 1962

KOVRIG 1963

K. BAKAY, *Az avarkor időrendjéről*. SMK 1 (1973) 5—86.
I. BÓNA, *Az ürbőpusztai avar temető. Le cimetiere avar de Ürbőpuszta*. ArchÉrt 84 (1957) 55—174.
I. BÓNA, *Avar lovassír Iváncsáról*. ArchÉrt 97 (1970) 243—263.
I. BÓNA, *Szegvár Sápoldali lovassír*. ArchÉrt 106 (1979) 3—32.
É. GARAM, *Avar temetők Andocson*. FolArch 23 (1972) 129—182.
T. HORVÁTH, *Az üllői, és a kiskörösi avar temető. Die awarischen Gräberfelder von Üllő und Kiskörös*. ArchHung 19 (1935).
A KISS, *Az avarkori lovastemetkezés szokásának vizsgálata*. JPMÉ 1962. 153—162.
I. KOVRIG, *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán*. ArchHung 40 (1963).

KRALOVÁNSZKY 1963

M. NEPPER 1975

CS. SÓS 1955

SZABÓ 1968

TOMKA 1972

TÖRÖK 1972

A. KRALOVÁNSZKY, *A Balinka-Mecsér pusztai avarkori sírok*. Alba Regia 2—3 (1963) 166.

I. M. NEPPER, *Az 1974. év régészeti kutatásai*. RégFüz I. Ser 1. No. 28. 1975.

Á. Cs. SÓS, *Le deuxième cimetière avare d'Üllő*. ActaArchHung 6 (1955) 193—230.

J. GY. SZABÓ, *Az Egri Múzeum avarkori emlékanyaga III. Sírleletek Nagyréde Ragyogóparton*. Egri MÉ. 6 (1968) 29—56.

P. TOMKA, *Adatok a Kisalföld avarkori népességének temetkezési szokásaihoz. Kés a sírban*. Arrabona 14 (1972) 27—74.

GY. TÖRÖK, *Halottcsonkítás egy dunavarsányi avar sírban*. FolArch 23 (1972) 183—194.

DAS AWARISCHE GRÄBERFELD VON KABA-BITÓZUG

Auszug

Im Gräberfeld der Population von Kaba-Bitózug befinden sich drei gut trennbare Gruppen: I., II., und III. (Abb. 4). Die älteste ist die um die zwei Gräber mit Pferdebestattung (15 und 76) liegende Gruppe — mit 46 Gräbern. Hier werden die verhältnismässig reicheren Gräber (3, 4, 15, 74, 76) von den beigabenlosen, ärmeren Gräbern umnommen. Hiernach wurde das weitere Zweidrittel des Gräberfeldabschnittes I derart belegt, dass die reicheren Gräber mit Gürtelgarnitur (16, 18, 35, 36, 87) in einer NW-O-S-SW orientierten Halbbogenform beigabenlose Gräber umsäumen. In dieser Gruppe des Gräberfeldes fügen sich die Kindergräber in die Grabreihen ein. Abgesondert, am Rande des Gräberfeldes befinden sich zwei, nur die Schädel enthaltenden Gräber (59 und 60). Mit der Belegung des letzteren Zweidrittels des mit I. bezeichneten Gräberfeldabschnittes gleichzeitig kann die Eröffnung der Gräberfeldabschnitte II und III voraus-

gesetzt werden. Diese zeigen auch eine Abweichung in der Orientierung (NO-SW) an. Diese zwei Gemeinschaften sind sehr arm, — vielleicht handelt es sich hier um die Bestattungsstätten von zwei einander angeschlossenen Kleinfamilien. Die Absonderung der Kindergräber ist hier auffallend. Ihre Bestattungssitten dürften auch in bestimmter Relation verschiedentlich gewesen sein.

Auf Grund der über verschwindend geringen zeitbestimmenden Charakter verfügenden Gegenstände, wie z.B. der trapezförmigen Bronzeschnalle des Grabes 4 (Abb. 1), des Steigbügels des Grabes 76 (Abb. 10) konnte die Belegzeit des Gräberfeldes schwer entschieden werden. Der Komplex der Funde reihen die Zeit des Gräberfeldes in das 8. Jh., der Beginn dürfte auf das erste Drittel des 8. Jhs gefallen sein.

I. M. Nepper

